

แบบเรียน

หมวดพระธรรมวินัย

ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕

ของ กระทรวงศึกษาธิการ

สำหรับใช้ในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา
มหาวิทยาลัยสงครนราชวิทยาลัย เรียบเรียง

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ

เรื่อง อนุญาตให้ใช้หนังสือในโรงเรียนพระปริยัติธรรม
แผนกสามัญศึกษา

ด้วยกรมวิชาการ ได้จัดทำหนังสือแบบเรียนหมวดพระ-
ธรรมวินัย สำหรับชั้นประถมศึกษา ๕ ชั้น กระทรวงศึกษาธิการได้
พิจารณาแล้ว อนุญาตให้ใช้หนังสือในโรงเรียนพระปริยัติธรรม
แผนกสามัญศึกษาได้

ประกาศ ณ วันที่ ๑๗ ตุลาคม ๒๕๑๕

(คุณหญิงอัมพร มีสุข)

รองปลัดกระทรวง สังกัดราชการแทน

ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

แบบเรียนหมวดพระธรรมวินัย

ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕

ของ

กระทรวงศึกษาธิการ

สำหรับใช้ในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรียบเรียง

พิมพ์ครั้งแรก ๓,๐๐๐ ฉบับ

๗/-

(สงวนลิขสิทธิ์)

๙ 06560

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์

คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ จังหวัดปทุมธานี

วิทยาเขตคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

๒๕๖๓

หน้า ๑๐๐, ๑๐๑, ๑๐๒

หน้า ๑๐๓

หน้า ๑๐๔

อนุโมทนา

การที่กระทรวงศึกษาธิการ ได้ประกาศ ใช้ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา และมหาเถรสมาคมได้ รับทราบพร้อมทั้งอนุโมทนาไปแล้วนั้น นับว่า ได้เริ่มการศึกษาค้นอีกส่วนหนึ่ง อันเป็นการส่งเสริมความรู้แก่พระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา และเป็น ประโยชน์แก่กุลแก่ประเทศชาติอีกโสดหนึ่งด้วย

อนึ่ง กระทรวงศึกษาธิการได้มอบหมายให้มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ เรียบเรียง “หนังสือแบบเรียน หมวดภาษาบาลี และ หมวดพระธรรมวินัย” ตั้งแต่ชั้นประถมศึกษา ๕ ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ และ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้ดำเนินการในภาระที่ได้รับมอบหมาย จนได้ตี พิมพ์เป็นเล่มดังปรากฏนี้ นับว่า เป็นประโยชน์ในทางการศึกษาเป็นอย่างมาก

ข้าพเจ้า ในฐานะประธานกรรมการ สภาการศึกษาของคณะสงฆ์ ขออนุโมทนาและอำนวยการ แก่กระทรวงศึกษาธิการและ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ไว้ในบัดนี้ด้วย

สมเด็จพระสังฆราช

สมเด็จพระสังฆราช

๑๖ พ.ค. ๑๖

UNIVERSITY

The University of the State of New York
The Board of Regents
The State Education Department
The State Library
The State Museum
The State Archives

THE UNIVERSITY OF THE STATE OF NEW YORK

THE BOARD OF REGENTS

THE STATE EDUCATION DEPARTMENT

THE STATE LIBRARY

คำนำ

เนื่องด้วยกระทรวงศึกษาธิการ ได้ประกาศใช้หลักสูตร
ประโยคประถมศึกษาตอนปลาย สำหรับพระภิกษุและสามเณรใน
โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๑๔ แล้ว
กรมวิชาการจึงได้จัดทำแบบเรียนหมวดพระธรรมวินัย สำหรับชั้น
ประถมศึกษา ๕ ขัน โดยรวมภาคพุทธประวัติ ภาคธรรม และ
ภาควินัยไว้ด้วยกัน

แบบเรียนหมวดพระธรรมวินัย ชั้นประถมศึกษา ๕ ขัน
กรมวิชาการได้ขออนุมัติกระทรวงศึกษาธิการ ถวายให้เป็นภาระ
ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ เรียบเรียง
ขึ้น และอาราธนาพระธรรมปิฎก (สนิท เขมจารี ป.ธ. ๙) กับ
ให้ นายสิริ เพ็ชรไชย ป.ธ. ๙ เป็นผู้ตรวจ หวังว่าหนังสือนี้จะ
เป็นประโยชน์แก่พระภิกษุและสามเณรในโรงเรียนพระปริยัติธรรม
แผนกสามัญศึกษา ตามสมควร

กรมวิชาการ

1221

คำสั่งกรมการศาสนา

ที่ ๑๗๘/๒๕๑๕

เรื่อง ให้หน่วยพิมพ์และจำหน่ายศาสนภณฑ์ (พ.จ.ศ.) จัดพิมพ์
และจำหน่ายแบบเรียนวิชาพระปริยัติธรรมสำหรับชั้น
ประถมศึกษาตอนปลายและชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น

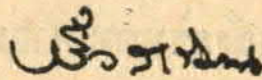
ตามที่กรมวิชาการได้จัดทำแบบเรียนวิชาพระปริยัติธรรม
สำหรับชั้นประถมศึกษาตอนปลาย และชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โดย
ถวายให้เป็นภาระของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรม-
ราชูปถัมภ์ เป็นผู้เรียบเรียงและอาราธนา พระธรรมปิฎก (สนิท เขมจารี
ป.ธ.๙) กับให้ นายสิริ เพ็ชรไชย ป.ธ.๙ เป็นผู้ตรวจ กรมการศาสนา
ได้ขออนุญาตกรมวิชา การให้หน่วยพิมพ์และจำหน่ายศาสนภณฑ์
(พ.จ.ศ.) เป็นผู้จัดพิมพ์และจำหน่ายแบบเรียนดังกล่าว บัดนี้
กรมวิชาการได้พิจารณาอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ตามที่ขอ

จึงให้หน่วยพิมพ์และจำหน่ายศาสนภณฑ์ (พ.จ.ศ.) ดำเนินการ
จัดพิมพ์และจำหน่ายแบบเรียนวิชาพระปริยัติธรรม สำหรับชั้น

ประถมศึกษาตอนปลาย และชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น พร้อมทั้งให้คำ
 ลิขสิทธิ์แก่ผู้เรียบเรียงตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๑๕

(นายเชื้อ สารมาน)

อธิบดีกรมการศาสนา

ก. ภาคพุทธประวัติ

บทที่ ๑	ชาติภูมิ	๑
	๑. ความเป็นมาของศากยวงศ์	
	๒. ความเป็นมาของโกถยวงศ์	
บทที่ ๒	การประสูติ	๖
	๑. ประสูติที่อุทยานลุมพินีนวัน	
	๒. อภินิหารของพระมหาบุรุษ	
	๓. ลักษณะของพระมหาบุรุษ	
บทที่ ๓	ชีวิตในเยาว์วัยและการศึกษา	๙
	๑. อสติกาบสเข้าเเยยม	
	๒. ขนานพระนาม	
	๓. พระมารดาสิ้นพระชนม์	
	๔. ศึกษาศิลปศาสตร์	
	๕. อภิเษกสมรสและได้พระโอรส	
บทที่ ๔	การเสด็จออกบวช	๑๓
	๑. ผนวชเมื่อพระชนมายุ ๒๙ พรรษา	
	๒. เหตุที่ผนวช	
	๓. วิธผนวช	
	๔. สถานที่ผนวช	

บทที่ ๕	การบำเพ็ญเพียร การตรัสรู้	๑๗
	๑. กรณียกก่อนบำเพ็ญเพียร	
	๒. บำเพ็ญเพียรจนถึงตรัสรู้	
บทที่ ๖	การประดิษฐานพระศาสนา	๒๑
	๑. สิ่งทรงกระทำเมื่อแรกตรัสรู้	
	๒. แสวงหาสาวกมาเป็นกำลัง	
	๓. ส่งพระสาวกรุ่นแรกประกาศศาสนา	
	๔. เข้าถึงคนชั้นนำในแคว้นที่สำคัญ	
บทที่ ๗	การปรินิพพาน	๒๙
	๑. ทรงจำพรรษาสุททาย	
	๒. ทรงปลงพระชนมายุสังขาร	
	๓. เสด็จปรินิพพาน	
บทที่ ๘	วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา	๓๗
	ก. วิสาขบูชา	
	ข. อาสาฬหบูชา	
	ค. มาฆบูชา	
บทที่ ๙	ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทย	๔๔
	๑. การเลี้ยงพระ	
	๒. วันตรุษวันสงกรานต์	
	๓. วันสารทไทย	
	๔. วัฒนธรรมทางภาษา	

บ. ภาคธรรม

บทที่ ๑	คุณค่าและความสำคัญของพระพุทธศาสนา	๕๒
	ก. คุณค่าและความสำคัญของพระพุทธศาสนา	
	ข. พระรัตนตรัย	
	ค. คุณของพระรัตนตรัย	
	ง. ไตรสรณาคมน์	
บทที่ ๒	พุทธโอวาท	๖๐
	๑. ไม่ทำความชั่วทั้งปวง	
	๒. ทำแต่ความดี	
	๓. ทำใจให้สะอาดบริสุทธิ์	
บทที่ ๓	สิกขา ๓	๖๑
	๑. อริสัณห์สิกขา (ศีล)	
	๒. อริจิตตสิกขา (สมาธิ)	
	๓. อริปัญญาสิกขา (ปัญญา)	
บทที่ ๔	ทุจจริต ๓ สุจจริต ๓	๖๓
	ก. ทุจจริต ๓	
	ข. สุจจริต ๓	
บทที่ ๕	ธรรมคัมภีร์ครองโลก ๒	๖๘
	๑. หิริ ความละอายใจต่อการทำความชั่ว	
	๒. โอตัปปะ ความเกรงกลัวต่อความชั่ว	

บทที่ ๖	ธรรมทำให้งาม ๒		๗๑
	๑. ขันติ ความอดทน		
	๒. โสรัจจะ ความสงบเสงี่ยม		
บทที่ ๗	บุคคลหาได้ยาก ๒		๗๔
	๑. บุพการี ผู้ทำอุปการะก่อน		
	๒. กตัญญูกตเวที ผู้รู้อุปการะที่ทำแล้วและ ทำตอบ		
บทที่ ๘	อิทธิบาท ๔		๗๗
	๑. ฉันทะ ความพอใจ		
	๒. วิริยะ ความเพียร		
	๓. จิตตะ ความกึก		
	๔. วิมังสา ความไตร่ตรอง		
บทที่ ๙	สังกตวัตถุ ๔		๗๙
	๑. ทาน การให้		
	๒. บิยวาจา วาจาไพเราะ		
	๓. อัตถจริยา การบำเพ็ญประโยชน์		
	๔. สมานัตตตา การวางตนเหมาะสม		
บทที่ ๑๐	ปาพจน์ และไตรปิฎก		๘๒
	๑. ธรรม		
	สุกตันทปิฎก		
	อภิธรรมปิฎก		

	๒. วินัย	---	---	---	---	---	หน้า
	วินัยปิฎก	---	---	---	---	---	
บทที่ ๑๑	พุทธศาสนสุภาษิต	---	---	---	---	---	๘๗

ค. ภาควินัย

บทที่ ๑	อนุสาสน์	---	---	---	---	---	๘๙
	๑. นิสสัย ๔	---	---	---	---	---	
	๒. อกรรมยะ ๔	---	---	---	---	---	
บทที่ ๒	เบญจศีลเบญจธรรม	---	---	---	---	---	๙๐
	ก. เบญจศีล	---	---	---	---	---	
	ข. เบญจธรรม	---	---	---	---	---	
บทที่ ๓	อุโบสถศีล	---	---	---	---	---	๙๔
	วันอุโบสถ	---	---	---	---	---	
	สิกขาบท ๘	---	---	---	---	---	
	ประโยชน์ของการรักษาศีลอุโบสถ	---	---	---	---	---	๙๖
บทที่ ๔	ทศศีล	---	---	---	---	---	
	สิกขาบท ๑๐	---	---	---	---	---	
	ประโยชน์ของการรักษาศีล ๑๐	---	---	---	---	---	
บทที่ ๕	นาสนังกะ	---	---	---	---	---	๙๘
	องค์แห่งนาสนา ๑๐	---	---	---	---	---	
บทที่ ๖	ทัณฑกรรม	---	---	---	---	---	๙๙
	เหตุที่ให้ลงทัณฑกรรม ๑๐	---	---	---	---	---	

		หน้า
บทที่ ๗	เสขยวัตร ๗๕	๑๐๐
	หมวดที่ ๑ สารูปมี ๒๖	
	หมวดที่ ๒ โภชนปฏิบัติสังยุตมี ๓๐	
	หมวดที่ ๓ ธรรมเทศนาปฏิบัติสังยุตมี ๑๖	
	หมวดที่ ๔ ปกิณณกะ มี ๓	
บทที่ ๘	จำนวนสิกขาบทในภิกขุปาฏิโมกข์	๑๐๕
บทที่ ๙	ข้ออาบัติทั้ง ๗	๑๐๖

ก. ภาคพุทธประวัติ

บทที่ ๑

ชาติภูมิ

พระพุทธเจ้าเป็นโอรสของกษัตริย์ ซึ่งปกครองเมืองกบิลพัสดุ์
แห่งแคว้นศากยะ หรือ สักกชนบท ในประเทศอินเดียสมัยโบราณ
พระบิดาของพระองค์พระนามว่า พระเจ้าสุทโธทนะ เป็นกษัตริย์
ศากยวงศ์ พระมารดาพระนามว่า พระนางเจ้ามายา เป็นธิดาของ
กษัตริย์โกถิยวงศ์ แห่งกรุงเทวะ ชัตติยวงศ์ทั้งสองนี้ มีความเป็นมา
แก่เบื้องต้น ที่ควรศึกษา ดังนี้

๑. ความเป็นมาของศากยวงศ์

๒. ความเป็นมาของโกถิยวงศ์

๑. ความเป็นมาของศากยวงศ์

ก. พระเจ้าโอกกากราช

ข. การสร้างเมืองกบิลพัสดุ์

ค. ผู้ครองเมืองกบิลพัสดุ์

ก. พระเจ้าโอกกากราช^๒

กษัตริย์แห่งวงศ์ทั้งสองนี้ สืบราชสมบัติมาช้านาน โดยได้
ปกครองต่อเนื่องกันมาไม่ขาดสาย ในที่นี้จะได้ศึกษาแต่ก่อนเริ่มต้น

๑. ในที่บางแห่ง เรียกว่า สิวินทมาชา

๒. ศุ สมังควลาลินี ๑/๓๒๐

ที่พระเจ้าโอกกากราช ครองราชย์เป็นกษัตริย์ ในสมัยดึกดำบรรพ์

พระเจ้าโอกกากราชทรงมีพระมเหสีเอกพระนามว่า หัตถา และมีพระมเหสีรองลงไปอีก ๔ พระองค์ พระมเหสีเอกมีพระโอรส ๔ พระองค์ และพระธิดา ๕ พระองค์ ต่อมาพระมเหสีเอกสิ้นพระชนม์ พระเจ้าโอกกากราช ทรงได้ พระมเหสีใหม่ และ ทรงโปรด ปรานมาก เพราะพระนางประสูติพระโอรสผู้น่ารักพระองค์หนึ่ง มีพระนามว่า ชันฑ์ พระเจ้าโอกกากราชโปรดพระราชทานพร แก่พระนาง ให้ทูลขออะไร ได้ตามพระทัยชอบ พระมเหสีใหม่จึงทูลขอให้พระเจ้าโอกกากราชทรง มอบราชสมบัติแก่ชันฑ์กุมาร เพื่อให้เป็นผู้ครองราชย์สืบต่อจากพระองค์ พระเจ้าโอกกากราช แม้ไม่พอพระทัย ก็ไม่ทรงปฏิเสธ เพราะตรัส พลังไปแล้ว จึงทรงมอบราชสมบัติแก่ชันฑ์กุมาร และตรัสสั่งให้พระโอรส และพระธิดาซึ่งประสูติจากพระมเหสีองค์ใหญ่ออกจากพระนคร

ข. การสร้างเมืองกบิลพัสดุ์

ผู้สร้าง เมือง กบิลพัสดุ์ คือ พระโอรสและพระธิดาของพระเจ้า โอภากราช ที่ออกมาจากพระนครนั่นเอง กล่าวคือพระโอรสและพระ ธิดาทั้ง ๙ นั้นหนีออกจากเมืองแล้ว ได้เสด็จมุ่งไปทางภูเขาหิมาลัย พบฤๅษีตนหนึ่ง ชื่อว่ากบิล ซึ่งสร้างอาศรมบำเพ็ญพรตอยู่ ณ ราวป่า แถบนั้น ท่านฤๅษี สอบถามเรื่องราวแต่เบื้องต้น ทราบความตลอด แล้วก็มิชักเมตตา แนะนำให้สร้างเมืองอยู่ ณ ที่นั้น จึงขนานนามว่า เมืองกบิลพัสดุ์ เพราะทั้งถามชื่อที่อยู่ของท่านฤๅษีกบิล เมื่อสร้าง เมืองแล้ว พระพี่น้องพระองค์ใหญ่ ได้ดำรงอยู่ในฐานะเป็นที่เคารพ เหมือนเป็นพระมารดา ส่วนพระโอรส และพระธิดา ๘ พระองค์นอกนั้น ได้สมรสกันเป็นคู่ครบ ๔ คู่ กล่าวกันว่า ที่สมรสกับพี่น้องกันเอง ก็เพื่อ

ไม่ให้สกุลวงศ์โอกกากราชชาตสูญ และไม่ยอมสมรสกับวงศ์อื่น ให้มีสายเลือดอื่นมาปน เมื่อพระเจ้าโอกกากราช ทรงทราบเรื่องนี้ ทรงพอพระทัยยิ่งนัก ถึงกับเปล่งพระอุทานว่า “สกุยา วต โภ กุมารา ปรมสกุยา วต โภ กุมารว” แปลว่า พระกุมารสามารถ หนอ พระกุมารสามารถยิ่งหนอ “ด้วยเหตุนี้ กษัตริย์วงศ์นี้จึงได้ชื่อว่า ศากยวงศ์ แปลว่า วงศ์ที่สามารถ หรือวงศ์แห่งพระกุมารผู้สามารถ

ก. ผู้ครองเมืองกบิลพัสดุ์

ผู้ครองเมืองกบิลพัสดุ์ คือ กษัตริย์ผู้สร้างเมืองดังกล่าวมานั้น และสืบต่อกันมาเป็นลำดับมาจนถึงพระเจ้าชยเสนะ พระเจ้าชยเสนะ มีพระโอรสพระนามว่า สีหหนุ และพระธิดาพระนามว่า ยโสธรา พระเจ้าสีหหนุอภิเษกสมรสกับพระนางกามุจนา ผู้เป็นกนิษฐภคินีของพระเจ้าอัญชนะ แห่งโกถียวงศ์

พระเจ้าสีหหนุ กับ พระนางกามุจนา มีพระโอรสและพระธิดา ๗ พระองค์ พระโอรส ๕ พระองค์^๑ คือ

๑. สุทโธทนะ

๒. สุภโกทนะ

๓. สักโกทนะ

๔. โชโตทนะ

๕. อมิโตทนะ

๑. ที.ส. ๕/๑๔๕/๑๒๑

๒. พระนามพระโอรสทั้ง ๕ ที่แสดงในที่นี่ กล่าวตามคัมภีร์ปิฎกสูตร อรรถกถาขนิณิกาย (น.อ.๒/๔๑) และคัมภีร์มหาวงศ์ (mhv. II. 20)

พระธิดา ๒ พระองค์ คือ

๑. อมิตา

๒. ปมิตา

เมื่อพระเจ้าสีหหนุสวรรคแล้ว พระเจ้าสุทโธทนะได้ครองราชย์สืบมา และอภิเษกสมรสกับพระนางมายา มีพระโอรสพระนามว่า สิทธัตถกุมาร

๒. ความเป็นมาของโกถียวงศ์

ก. ผู้ให้กำเนิดโกถียวงศ์

ข. กษัตริย์สืบโกถียวงศ์

ก. ผู้ให้กำเนิดโกถียวงศ์

พระพีนางองค์ใหญ่ ของเจ้าชาย และเจ้าหญิงผู้สร้างศากยวงศ์ ไม่ได้สมรส แต่ดำรงพระองค์ในฐานะเหมือนเป็นพระมารดา ต่อมาได้เสด็จแยกไปอยู่ต่างหากในป่า ทรงพบกับพระเจ้าพาราณสี พระนามว่า รามะที่ตนไม่ชื่อว่าโกถะ (ต้นกระเบา) มีพระทัยปฏิพัทธ์และได้อภิเษกสมรสกัน ต่อมาได้ทรงสร้างเมืองขึ้นตรงที่ต้นโกถะนั้น เรียกชื่อเมืองว่า โกถียะ ตามชื่อของต้น โกถะ และทั้งวงศ์กษัตริย์ปกครองต่อมา เรียกว่าโกถียวงศ์ จนภายหลังมีเมืองหลวงชื่อเทวทหะ

บ. กษัตริย์สืบโกถียวงศ์

กษัตริย์ผู้สืบโกถียวงศ์ เริ่มต้นแต่พระเจ้ารามะ ล่วงมาหลาย
ชั่วกษัตริย์ จนถึงพระเจ้าอัญชนะผู้ครองนครเทวทหะ พระเจ้าอัญชนะ
นี้ นอภิชะกสมรสกับพระนางยโสธรา ซึ่งเป็นพระน้องนางของพระเจ้า
สีหหนุแห่งศากยวงศ์ มีพระโอรสและพระธิดา ๔ พระองค์ คือ

พระโอรส ๒ พระองค์ ได้แก่

๑. สุปปพุทธะ
๒. ทัญทปาณิ

พระธิดา ๒ พระองค์ ได้แก่

๑. มายา
๒. ปชาบดีโคตมี

บทที่ ๒

การประสูติ

การประสูติของพระพุทธเจ้า มีลำดับเรื่องควรศึกษาดังนี้

๑. ประสูติที่อุทยานลุมพินีวัน เมื่อวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ก่อน พ.ศ. ๘๐ ปี

๒. อภินิหารของพระมหาบุรุษ

๓. ลักษณะของพระมหาบุรุษ

๑. ประสูติที่อุทยานลุมพินีวัน

พระนางเจ้ามาया กรองสุขสมบัติกับพระเจ้าสุทโธทนะมาโดยลำดับจนทรงพระครรภ์ครบ ๑๐ เดือนแล้ว มีพระประสงค์จะเสด็จไปกรุงเทวทหะ เพื่อทรงเยี่ยมราชสกุลของพระองค์ จึงทูลขออนุญาตพระเจ้าสุทโธทนะ เมื่อได้รับพระบรมราชานุญาตแล้ว จึงเสด็จไปกรุงเทวทหะนั้นพร้อมด้วยอำมาตย์และนางสนม กรั้นเสด็จถึงอุทยานลุมพินีวัน ทรงประจวรพระครรภ์จะประสูติ และได้ประสูติพระโอรสภายใต้ต้นรัง (สาละ) ในอุทยานนั่นเอง ณ วันเพ็ญเดือน ๖ ก่อนพุทธศักราช ๘๐ ปี

เหตุที่พระนางเจ้ามาया เสด็จไปประสูติที่อุทยานลุมพินีวันนั้น ท่านกล่าวไว้สองประการ คือ

ประการแรก กล่าวว่า พระนางมีพระประสงค์เสด็จประพาสอุทยานลุมพินีวัน กรั้นเสด็จถึงแล้วก็ประสูติพระโอรสโดยบังเอิญ

ประการที่สอง กล่าวว่า พระนางเสด็จเยี่ยมราชสกุลของ
พระองค์ พอถึงลุมพินีวันทรงประชวรพระครรภ์ จึงประสูติที่นั่น

เหตุทั้งสองนั้น น่าเชื่อถือได้เท่ากัน คือ เหตุแรกว่าเสด็จ
ประพาสอุทยาน ก็เป็นไปได้ เพราะอุทยานนั้น ตามอรรถกา-
ชาดกว่า มีป่าไม้ร่วงงามดี มีดอกบานสะพรั่ง แต่จนถึงยอก มีหมู่แมลง
ภูและนกหลากหลายสี กู้ชนไฟระเริงไปในดงวันนั้น ส่วนเหตุข้อ
ที่สองสมกับความเป็นอรรดกาชาดก และต้องตามธรรมเนียมพราหมณ์
ที่ว่าภรรยาเมื่อครรภ์แก่แล้ว ย่อมไปคลอดที่สกุลของตน ไม่ยอมคลอด
ที่สกุลสามี

๒. อภินิหารของพระมหามารุช

พระพุทธเจ้าของเราในเสด็จอุบัติขึ้นเพื่อประโยชน์สุขของชาว
โลกทรงได้รับยกย่องว่าเป็นพระมหามารุช ในพระประวัติของพระองค์
จึงมีเรื่องปาฏิหาริย์ แทรกอยู่ในบางตอน เพื่อเสริมความให้ไพเราะน่า
ศึกษา และเพื่อแสดงศรัทธาที่มีต่อพระองค์ พระประวัติตอนประสูติ
ก็มีเรื่องอัศจรรย์เช่นเดียวกัน ท่านกล่าวไว้ในที่หลายแห่ง เรียกว่า
อภินิหารของพระมหามารุช มีดังนี้

๑. ก่อนลงมาอุบัติในโลกมนุษย์ พระองค์สถิตอยู่บนสวรรค์
ชั้นดุสิต เทวาทูลเชิญให้เสด็จลงมาอุบัติ เพื่อช่วยสัตว์ให้พ้น
โสมสสาร

๑. ดูชาดกัฎฐกถา ๑/๘๓ ๒. ดูหนังสือพุทธประวัติเล่ม ๑ หน้า ๑๕ ของสมเด็จพระ
มหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ๓. ดูชาดกัฎฐกถา ๑/๗๕-๘๖., ที. มหา.
๑๐/๑๓-๒๗/๑๓-๑๗, อัจฉริยอัฏฐกัมมสูตร ม.อ. ๑๔/๒๔๖, ปปัญจสูทนี ๓/๕๖๕-๕๖๗

๒. ก่อนเสด็จสู่พระกรรม์พระมารดา ปรากฏให้พระมารดา ทรงสุบิน (ฝัน) เห็นพระยาช้างเผือกลงมาเหมือนเข้าสู่พระกรรม์

๓. เมื่ออยู่ในพระกรรม์ ไม่เบือนค้วยมลทินอะไรเลย

๔. เมื่ออยู่ในพระกรรม์ ประทับนั่งขัดสมาธิ ไม่คู้เหมือน คนทั่วไป และพระมารดามองเห็นพระโอรสในพระกรรม์ได้ชัดเจน

๕. เวลาประสูติ พระมารดาประทับยืน และพระกุมารไม่ เบือนค้วยมลทินกรรม์

๖. เวลาประสูติมีเทวดากอยรับ มีท่อน้ำร้อนน้ำเย็นไหลจาก อากาศมาสนานพระกุมาร

๗. พอประสูติเท่านั้นก็ดำเนินได้ ๗ ก้าว และเปล่งพระวจา อันเป็นบุพนิมิตแห่งโพธิญาณ

๓. ลักษณะของพระมหาบุรุษ

พระองค์มีพระลักษณะงดงามพิเศษ แปลกจากคนทั่วไป คือ ทรงมีลักษณะของพระมหาบุรุษครบ ๓๒ ประการ ต้องตามตำรา พราหมณ์ที่ทายไว้ว่า ผู้ใดมีลักษณะตรงตามมหาปรีศลักษณะ ๓๒ ประการ ผู้นั้นมีคติเป็น ๒ อย่าง คือ

๑. ถ้าอยู่ครองฆราวาส จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ

๒. ถ้าออกบวช จะได้เป็นพระพุทธเจ้า

บทที่ ๓

ชีวิตในเยาว์วัยและการศึกษา

๑. อสิตดาบสเข้าเฝ้า
๒. ขนานพระนาม
๓. พระมารดาสิ้นพระชนม์
๔. ศึกษาศิลปศาสตร์
๕. อภิเษกสมรส และได้พระโอรส

๑. อสิตดาบสเข้าเฝ้า

เมื่อพระกุมารประสูติได้ ๓ วัน ดาบสคนหนึ่งชื่อว่า อสิตะ มีชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า กาทเทวิล ได้เข้าเฝ้า ดาบสคนนั้น อาศัยอยู่ข้างภูเขาคิณพินท เป็นผู้คุ้นเคยกับราชสกุลมานาน เป็นที่นับถือของพระเจ้าสุทโธทนะ พร้อมทั้งพระประยูรญาติ ข้าราชการบริวาร เมื่ออสิตดาบสทราบข่าวว่าพระนางเจ้ามาयाประสูติพระโอรส ก็มาเฝ้าเฝ้าเฝ้าพระเจ้าสุทโธทนะ และถือโอกาสเฝ้าพระกุมารด้วย ครั้นนั้นมีเรื่องอัศจรรย์เกิดขึ้น คือ พออสิตดาบสเห็นพระกุมารเท่านั้น ก็ทราบว่าทรงมีลักษณะงดงามถูกต้องตามมหาปुरुสลักษณะที่กล่าวไว้ในคัมภีร์พราหมณ์ จะต้องมียศเป็นสองอย่างดังกล่าวแล้ว ท่านดาบสได้ลุกขึ้นแล้วก้มลงอภิวาทที่พระบาทของพระกุมาร และทำนายว่า พระกุมารจะได้เป็นพระพุทธเจ้า ซ่อนเป็นอัศจรรย์แก่พระเจ้าสุทโธทนะ พระองค์พร้อมทั้งพระประยูรญาติทั้งปวงจึงทรงถวายอภิวาทแก่พระกุมาร เพราะทรงเห็นว่าแม้แต่พระดาบสที่พระองค์ทรงนับถือ ก็ยังเคารพอภิวาทพระโอรส

ของพระองค์ เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้พระประยูรญาติทั้งหลายเพิ่มความ
นับถือในพระกุมารยิ่งขึ้น ต่อมาต่างก็ได้ถวายโอรสของตน ให้เป็น
บริวารของพระกุมาร

๒. ขนานพระนาม

เมื่อพระกุมารประสูติได้ ๕ วัน พระเจ้าสุทโธทนะได้ทรง
ประกอบพิธีขนานพระนามแก่พระกุมาร ทรงเชิญพราหมณ์ ๑๐๘ มาฉันใน
พระราชวังพราหมณ์ทุกท่านล้วนจบไตรเพท ในพิธีนั้นพระประยูรญาติ
มาประชุมโดยพร้อมเพรียงกัน เจ้าชายได้รับขนานพระนามว่า *สิทธัตถะ*
แต่นิยมเรียกตามพระโคตรว่า โคตมะ พราหมณ์ที่รับเชิญมานั้น นอกจาก
ฉันภัตตาหาร และขนานพระนามแล้ว ยังได้ทำนายลักษณะของเจ้าชาย
ด้วย ในพราหมณ์ ๘ ท่านนั้น ๗ ท่านแรกยกมือขึ้นชูสองนิ้วทำนายเป็น
สองอย่างว่าถ้าเจ้าชายสิทธัตถะอยู่ครองราชสมบัติ ก็จะได้เป็นพระเจ้า
จักรพรรดิหรือถ้าออกผนวช จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า แต่พราหมณ์
หนุ่มคนที่ ๘ ชื่อว่า *โกณฑัญญะ* ยกมือขึ้นชูนิ้วเดียวทำนายว่า เจ้าชาย
สิทธัตถะจะออกผนวชและตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน

๓. พระมารดาสิ้นพระชนม์

เมื่อพระกุมารประสูติได้ ๗ วัน พระนางเจ้ามายาก็สิ้นพระชนม์
พระเจ้าสุทโธทนะ จึงทรงมอบให้พระนางปชาบดีโคตมี เป็นผู้
เลี้ยงดูเจ้าชายต่อมา พระนางปชาบดีโคตมี เป็นพระน้องนางของ
พระนางเจ้ามายา จึงมีศักดิ์เป็นพระน้านางของเจ้าชายสิทธัตถะ

พระนางทรงเลี้ยงดูเจ้าชายเป็นอย่างดีเหมือนเป็นโอรสของพระนางเอง
 ท่อม่าพระนางปชาบดีโคตมี มีพระโอรสกับพระเจ้าสุทโธทนะองค์หนึ่ง
 พระนามว่านันทกุมาร และมีพระธิดาองค์หนึ่งพระนามว่า รูปนันทา
 พระกุมารและพระกุมารี สองพระองค์นี้ จึงเป็นพระอนุชาและกนิษฐ-
 ภิกินี ของเจ้าชายสิทธัตถะ พระเจ้าสุทโธทนะมีพระประสงค์ให้เจ้าชาย
 สิทธัตถะครองราชสมบัติ ไม่ต้องการให้ออกผนวชเป็นพระพุทธรเจ้า จึง
 ทรงพยายามเพื่อให้เจ้าชายพอพระทัยในราชสมบัติ เช่น ให้ประทับอยู่
 อย่างสุขสบายบำรุงบำเรอด้วยกามคุณ ไม่ให้มีทุกข์ร้อนลำบาก ทรง
 สร้างปราสาทเป็นที่ประทับครบสามฤดู ฤดูร้อนหลังหนึ่ง ฤดูหนาว
 หลังหนึ่ง และฤดูฝนหลังหนึ่ง ทรงให้ชุดสระโบกขรณีขึ้นในพระราช-
 นิเวศ ๓ สระ ให้ปลูกบัวขาวสระหนึ่ง บัวขาวสระหนึ่ง บัวหลวง
 สระหนึ่ง พร้อมทั้งจัดเครื่องประดับตกแต่งครบถ้วน ทรงกระทำทุก
 อย่างเพื่อให้เจ้าชายสิทธัตถะพอพระทัยครองราชสมบัติ

๔. ศึกษาศิลปศาสตร์

ครั้นสิทธัตถกุมารทรงเจริญวัยขึ้น ก็ทรงได้รับการศึกษาเป็น
 อย่างดีคือ ทรงศึกษาวิชานักรบ และศิลปศาสตร์ ๑๘ ประการ อัน
 อำนาจแก่การครองราชสมบัติ อาจารย์ผู้ถวายการศึกษา ชื่อ ครู
 วิศวามิตร ปรากฏว่าเจ้าชายทรงศึกษาได้รวดเร็ว จนครบตามที่
 อาจารย์สอน และเคยทรงแสดงความชำนาญในศิลปศาสตร์ที่เรียนนั้น
 ในท่ามกลางพระประยูรญาติ จนเป็นที่ประจักษ์ว่า พระองค์ทรง
 ชำชองในศิลปศาสตร์นั้น ๆ จริง ไม่มีกุมารใดในสมัยนั้นทัดเทียมได้

๕. อภิเชกสมรสและได้พระโอรส

เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะมีพระชนมายุได้ ๑๖ พรรษา พระเจ้า
สุทโธทนะได้ทรงจัดการอภิเชกสมรสพระกุมารกับเจ้าหญิงพิมพา หรือ
เรียกอีกพระนามหนึ่งว่า ยโสธรา ซึ่งเป็นพระธิดาของพระเจ้าสุป-
พุทธะและพระนางอมิกา แห่งเมืองเทวทหะ ในราชสกุลฝ่ายพระ
มารดาของเจ้าชายสิทธัตถะนั้นเอง เจ้าชายสิทธัตถะครองสุขสมบัติน่วม
กับพระนางพิมพาจนมีพระชนมายุได้ ๒๙ พรรษา จึงมีพระโอรสพระ
องค์หนึ่งมีพระนามว่า ราหุลกุมาร

บทที่ ๔

การเสด็จออกบวช

การเสด็จออกบวชของเจ้าชายสิทธัตถะ มีข้อควรกำหนดดังนี้

๑. ผนวชเมื่อพระชนมายุ ๒๕ พรรษา
๒. เหตุที่ผนวช — เห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตาย และบรรพชิต
๓. วิธีผนวช — ทรงอธิษฐานเพศบรรพชิตเอง
๔. สถานที่ผนวช — ริมฝั่งแม่น้ำอโนมา

๑. ผนวชเมื่อพระชนมายุ ๒๕ พรรษา

เจ้าชายสิทธัตถะ ทรงอภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงพิมพา และทรงมีพระโอรสองค์หนึ่งพระนามว่า ราหุล ดังกล่าวแล้ว แม้พระองค์ทรงครองสุขสมบัติมาโดยลำดับ แต่ในปีที่มีพระชนมายุได้ ๒๕ พรรษานั้นเอง ก็มีเหตุให้ต้องผนวช ดังจะกล่าวในลำดับต่อไป

๒. เหตุที่ผนวช

เหตุที่เจ้าชายสิทธัตถะทรงออกผนวชนั้น ท่านกล่าวไว้ในกัมภีร์หลายแห่ง มีความโดยย่อว่า

ก. ทรงปรารภด้วยพระองค์เองว่า คนเกิดมาแล้วต้องแก่ เจ็บตาย ไม่มีใครพ้นไปได้ ความแก่ ความเจ็บและความตาย มีอำนาจครอบงำสัตว์โลก ไม่ให้รอกพ้นไป ที่เป็นเช่นนั้น ก็เพราะคนทั้งหลายไม่ได้รับคำสอนของนักปราชญ์ ไม่รู้ธรรมเครื่องปฏิบัติให้บรรลุความหลุดพ้นจากสิ่งเหล่านี้ พระองค์ทรงปรารภเช่นนั้นแล้ว ทรงน้อมมาหาพระองค์เองว่า จะต้องเป็นเช่นนั้นเหมือนกัน เว้นแต่ว่า

จะค้นพบความจริง อันเป็นทางหลุดพ้นไป ทรงเห็นต่อไปว่าของทุกอย่างย่อมมีสิ่งแก่กัน เช่น ร้อนมีเย็นแก่ มีคิมสว่างแก่ เป็นต้น แก่เจ็บ ตาย ก็น่าจะมีทางแก่เหมือนกัน เมื่อทรงคิดหาทางแก้ยู่ในที่ทรงจำไว้ว่า ถ้าอยู่ครองฆราวาสคงจะแก้ไม่ได้ เพราะฆราวาสกับแคบเกินไปด้วยเรื่องที่ทำให้เศร้าหมองใจ ทางแก้มีอย่างเดียว คือออกบวช ปลีกตัวจากเรื่องยุ่งอย่างชาวบ้านเสีย แสวงหาความสงบทางจิต อาจจะได้ความจริง พบหนทางพ้นไปจาก แก่ เจ็บ ตาย นั้นได้ ทรงดำริถึงแล้วก็มีพระประสงค์อย่างยิ่งที่จะออกผนวช

ข. ทอดพระเนตรเห็นนิมิต ๔ คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และบรรพชิต แล้วจึงมีพระประสงค์จะออกผนวช จึงได้กล่าวแล้วว่า

๑. โดยทั่วไปถือกันว่า ทรงพบเทวทูต ๔ คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และบรรพชิต แต่ในที่นี้เรียกว่านิมิต ๔ เพราะกล่าวตามที่มาในพระบาลี ที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ (โคตม-พุทธวงศ์, ข. พุทธ. ๓๓ / ๒๖) ในชาติกัฏฐกถา ๑ / ๘๔ ก็บอกว่า พบนิมิต ๔ ในปฐมคตโรตถิกา ๒ / ๒๖๗ ก็กล่าวไว้เหมือนกัน ที่กล่าวว่าเทวทูต ๔ คือ ธ.อ. ๑/๑๔ แต่บอกว่าเทวทูต ๓ คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย ส่วนบรรพชิตไม่รวมในเทวทูต ในตอนกล่าวถึงเทวทูต คือ ปปัญจสุทนต์ ๓ / ๒๘๘ อธิบายเรื่องชราเป็นเทวทูต โดยอ้างความตอนพระโศภัสสวัสด์จ้ออภรรพชา ถ้าอธิบายในที่นี้แม้ไม่ระบุชัดลงไปว่าทั้งสี่อย่างเป็นเทวทูต แต่อาจถือเอาความว่าน่าจะหมายอย่างนั้นได้ เทวทูตที่มาในบาลีโดยตรงมี ๒ แบบ คือ ในเทวทูตสูตร ม.อ. ๑๔ / ๓๓๔ กล่าวเทวทูตไว้ ๔ คือ เด็กอ่อน ๑ คนแก่ ๑ คนเจ็บ ๑ คนถูกกองทัพ ๑ คนตาย ๑ ส่วนในทศสูตร อังคิก. ๒๐ / ๔๗๕ / ๑๗๕ แสดงเทวทูตไว้ ๓ คือ คนแก่ ๑ คนเจ็บ ๑ คนตาย ๑

ดังนั้น เพื่อกันความสับสน จึงเรียกในที่นี้ว่า นิมิต ๔ จะเรียกอย่างไรก็ตาม เกิด ให้เข้าใจว่า พบสี่อย่าง คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และบรรพชิต แล้วทรงออกผนวช

พระเจ้าสุทโธทนะ ทรงพยายามบำรุงบำเรอเจ้าชายสิทธัตถะ ด้วยสมบัติของพระราชวิสัยอย่างเพียบพร้อมสมบูรณ์ ให้พบเห็นแต่สิ่งสวยงาม บ้างก็ไม่ให้พบเห็นสิ่งที่ให้เกิดความห่อหุ้มใจ เช่น คนแก่ คนเจ็บ คนตาย แต่เจ้าชายสิทธัตถะ เสด็จออกนอกเมืองไปอุทยานหลายครั้ง และทอดพระเนตรเห็นคนแก่ คนเจ็บและคนตาย ในระหว่างทาง เสด็จผ่านนั้น พระองค์ ทรงรู้สึกสลดพระทัยมาก ทรงถามนายสารถิ เมื่อทรงทราบแล้ว ก็ยังทำให้สลดพระทัยยิ่งขึ้น จนเกิดความเบื่อหน่าย แต่คราวหนึ่ง ทรงเห็นบรรพชิต ผู้มีอาการสงบ ทรงพอพระทัยในเพศบรรพชิตมาก และดำริว่า การออกบวชอาจช่วยให้พระองค์พบทาง พ้นไปจากความแก่ เจ็บ ตาย นั้นได้

๓. วิธินวชน

วิธินวชนนั้น ตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์มี ๒ อย่าง คือ

ก. เสด็จออกผนวชเวลากลางคืน โดยไม่ให้ใครรู้ นอกจากนายฉันทะเท่านั้น กล่าวคือ ในคืนที่เสด็จออกผนวชนั้น ตอนตก เมื่อคนนอนหลับหมด พระองค์ทรงปลุกนายฉันทะให้ตื่นขึ้น สั่งให้นำม้ากัณฐกะมา แล้วทรงม้ากัณฐกะเสด็จหนีไปพร้อมกับนายฉันทะ ไม่มีใครรู้เห็น แม้แต่ทหารเวรยาม พระนางพิมพา และพระเจ้าสุทโธทนะก็ไม่ทรงทราบเหตุการณ์นั้นเลย

ข. เสด็จออกซึ่งหน้า โดยทูลลาพระราชบิดา พระนางพิมพาและพระประยูรญาติ ท่านเหล่านั้นไม่ประสงค์ให้ออกผนวช

จึงพากันเศร้าโศกเสียใจ แต่พระองค์ก็ทรงฝันพระทัย ครองผ้า
กาสาเยเสด็จออกผนวช ท่ามกลางความเศร้าโศกของพระประยูร-
ญาติ "

อาการที่เสด็จออกผนวชทั้ง ๒ นั้น มีหลักฐาน ควรเชื่อถือ
เท่ากัน แม้แตกต่างกัน ก็มีความลงกันว่า เจ้าชายสิทธัตถะได้เสด็จ
ออกผนวชแน่นอน

๔. สถานที่ผนวช

ถือตามวิธีออกผนวชที่ว่า ทรงหนีออกผนวชตอนกลางคืนนั้น
ท่านเล่าความต่อไปว่า เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จถึงฝั่งแม่น้ำอโนมาแล้ว
ทรงใช้พระขรรค์ทักพระเมาสีด้วยพระองค์เอง มีพระเกศาสั้นประมาณ
๒ นิ้ว ม้วนกลมเป็นทักษิณาวฏ์ แล้วทรงอธิษฐานเพศบรรพชิตเอง
ทรงครองผ้ากาสาเย คือผ้าย้อมน้ำฝาดจากต้นไม้ มีสีเหลืองหม่นเหมือน
ที่นักบวชส่วนมากสมัยนั้นใช้กัน กรันผนวชแล้ว รับสั่งให้นายฉันทะ
นำเครื่องประทับพร้อมกับม้ากัณฐกะกลับ แต่ม้าหทัยแตกตายด้วย
ความอาลัยในองค์เจ้าชายผู้เป็นเจ้าของ

บทที่ ๕

การบำเพ็ญเพียร การตรัสรู้

การบำเพ็ญเพียรจนถึงตรัสรู้ มีเรื่องควรศึกษาค้น

๑. กรณียกิจก่อนบำเพ็ญเพียร

๒. บำเพ็ญเพียรจนถึงตรัสรู้

๑. กรณียกิจก่อนบำเพ็ญเพียร

ก. รับปฏิญญาของพระเจ้าพิมพิสาร

ข. ศึกษาในสำนักของสองอาจารย์ผู้มีชื่อเสียง

ก. รับปฏิญญาของพระเจ้าพิมพิสาร

เมื่อทรงบรรพชาแล้ว พระมหาบุรุษ ทรงพักอยู่ที่อนุปิยา-
อัมพวันเป็นเวลา ๗ วัน แล้วเสด็จเข้าเขตมคธชนบทถึงกรุงราชคฤห์
พระเจ้าพิมพิสาร ราชานแห่งมคธ ทรงพบพระองค์ มีพระทัยเลื่อมใส
ตรัสถามถึงสกุลวงศ์และเหตุที่เสด็จไปที่นั้น และตรัสชวนให้ครอง
ราชสมบัติในมคธด้วย พระองค์ทรงปฏิเสธ โดยตรัสว่าไม่ประสงค์
ราชสมบัติ ทรงหวังแต่พระโพธิญาณเท่านั้น พระเจ้าพิมพิสาร ทรงขอ
ให้พระองค์กลับไปโปรดหลังจากได้บรรลुพระโพธิญาณแล้ว พระองค์
ทรงรับตามนั้น

ข. ทรงศึกษาในสำนักอาจารย์ผู้มีชื่อเสียง

สมัยนั้น มีกาสยผู้เป็นคณาจารย์ใหญ่สองท่าน คือ อาฬาร-
กาสย กาลามโคตร และ อุทกกาส รามบุตร เป็นผู้ได้ฉานสมาบัติ

พระมหาบุรุษได้เสด็จไป สู่สำนักของอาจารย์ทั้งสอง ทรงศึกษาจบลัทธิ
ในสำนักอาจารย์ ทรงเห็นว่าไม่ใช่ทางแห่งการตรัสรู้ จึงเสด็จออกจาก
สำนักของท่านทั้งสอง

๒. บำเพ็ญเพียรจนถึงตรัสรู้

ก. บำเพ็ญทุกรกิริยา

ข. บำเพ็ญเพียรทางใจ

ก. บำเพ็ญทุกรกิริยา

เมื่อพระองค์เสด็จออกจากสำนักอาจารย์ทั้งสองแล้ว จึงเสด็จไป
ยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เริ่มต้นทำความเพียร ในตอนแรก
ทรงบำเพ็ญเพียรทางกายก่อน คือ ทรมานพระองค์ให้ลำบากด้วยวิธี
ต่าง ๆ โดยเชื่อว่าจะเป็นเหตุให้ตรัสรู้ได้ แม้การทำเช่นนั้นเป็นที่นิยม
อยู่ในครั้งนั้น แต่ไม่มีใครทำได้ถึงพระองค์ การบำเพ็ญเพียรของ
พระองค์ครั้งนั้นเรียกว่า “ทุกรกิริยา” คือ ทำสิ่งที่ทำได้ยาก พระองค์
ทรงกระทำเป็นลำดับดังนี้^๑

๑. ทรงกดพระทนต์ (ฟัน) ด้วยพระทนต์ กภพระทาลุ
(เพดาน) ด้วยพระชีวหา (ลิ้น) จนพระเสโท (เหงื่อ) ไหลออก
จากพระกัจฉะ (รักแร้)

๒. ทรงผ่อนกลั่นลมอัสสาสะบัสสาสะ (ลมหายใจเข้าออก) จนลมเดินทางช่องพระนาสิก (จมูก) และพระโอฐ ไม่สะดวก ทำให้เกิดเสียงอุทานช่องพระกรณ (หู) ทั้งสอง ปวดพระเคียร เสียพระอุทร ร้อนในพระวรกาย

๓. ทรงอดพระอาหาร เสวยแต่น้อยบ้าง เสวยแต่พระอาหารที่ละเอียดบ้าง จนทำให้พระวรกายชুবผยม

แม้ทรงทรมานกายปานใด ก็ไม่ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ จึงทรงเลิกการบำเพ็ญทุกกริยานั้นเสีย หันมาบำเพ็ญเพียรทางใจต่อไป

อนึ่ง ในระหว่างที่พระองค์ทรงทรมานพระวรกายอยู่นั้น นักบวช ๕ ท่าน มาคอยปรนนิบัติ โดยหวังว่า ถ้าพระองค์ได้ตรัสรู้ ก็คงทรงแสดงธรรมแก่ตนบ้าง ท่านทั้ง ๕ นั้น คือ โกลเทัญญะ ๑ วปีปะ ๑ ภักทียะ ๑ มหานามะ ๑ อัสสชิ ๑ เรียกรวมกันว่า บัญจวัคคีย์ แต่เมื่อเห็นพระองค์เลิกทรมานพระกาย ทั้ง ๕ ท่าน เห็นว่าพระองค์คลายความเพียร จึงหนีไปอยู่ ณ บำอิสิปตนมฤคทายวัน

ข. บำเพ็ญเพียรทางใจ

ก่อนบำเพ็ญความเพียรทางใจ พระองค์ได้เสวยพระกระยาหารที่นางสุชาดานำมาถวาย นางสุชาดานี้ มีบ้านอยู่ที่ ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม นางบวสรวงเทพเจ้าแห่งคันไทรไว้ว่า ถ้าได้สามีมีชาติสกุลเสมอกัน และได้บุตรชายคนแรก ก็จะส่งเวทย์ของมีค่าแสนหนึ่ง

เมื่อนางสมปรารถนาแล้ว จึงนำถาดทองบรรจุข้าวมธุปายาส มายัง
 คันไทร พบพระมหามารุช เข้าใจว่าเป็นเทพเจ้า น้อมเข้าไปถวาย
 พระองค์ทรงรับและเสวยข้าวมธุปายาสนั้น มีพระกำลังขึ้น วันนั้น
 พราหมณ์คนหนึ่งชื่อ โสติดิยะ ได้ถวายหน้ากาแก่พระองค์ ๘ เพื่อน
 พระองค์ทรงรับและลาคเป็นที่ประทับ ณ โคนต้นโพธิ์ ประทับนั่งขัด
 สมาริ ณ ที่นั้น ทรงอธิษฐานพระทัยว่า “แม้เลือดเนื้อในกายจะแห้ง
 หอมคไป เหลือแต่หนัง เอ็น และกระดูก ก็ตาม ถ้ายังไม่ได้ตรัสรู้ จะ
 ไม่ยอมลุกจากที่นั้นเลย” แล้วทรงบำเพ็ญเพียรทางใจ จนได้ตรัสรู้
 สัมโพธิญาณ ในปัจฉิมยามแห่งวันเพ็ญเดือน ๖ ก่อนพุทธศก ๔๕ ปี

ลำดับขั้นการตรัสรู้มีดังนี้ คือ ทรงทำใจให้เป็นสมาธิ จนได้
 ฌานที่ ๑—๒—๓—๔ แล้วได้ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ในปฐมยาม
 ได้จุตูปปาตญาณ ในมัชฌิมยาม และได้อาสวักขยญาณ ในปัจฉิมยาม.

บทที่ ๖

การประดิษฐานพระศาสนา

พระพุทธเจ้าของเราใน ทรงพระบัญญัติยอมเยียม ทรงมีวิธีการอันดีเลิศในการประดิษฐานพระศาสนา คือ พระองค์ทรงทำเป็นลำดับขั้น ดังจะกล่าวในหัวข้อต่อไปนี้

๑. สิ่งที่ทรงกระทำเมื่อแรกตรัสรู้
๒. แสวงหาสาวกมาเป็นกำลัง
๓. ส่งพระสาวกรุ่นแรกประกาศศาสนา
๔. เข้าถึงคนชนน้าในแคว้นแคว้นที่สำคัญ
มีเรื่องพิสดารตามลำดับดังนี้ คือ

๑. สิ่งที่ทรงกระทำเมื่อแรกตรัสรู้

- ก. ทรงเสวยวิมุตติสุข
- ข. ทรงพิจารณาธรรมว่ายากง่ายควรสอนให้คนอื่น
รู้ตามอย่างไร
- ค. ทรงนึกหาคนที่สามารถจะรู้ธรรมตามเป็นคนแรก

ก. ทรงเสวยวิมุตติสุข

เมื่อพระองค์ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ยังไม่เสด็จไปที่ไหนก่อน พระองค์ประทับภายใต้ต้นโพธิ์อันเป็นที่ตรัสรู้ใน ทรง

ใคร่ครวญถึงธรรมด้วยความพอพระทัย ทรงซาบซึ้งในธรรมนั้น
อย่างเต็มคำ เรียกตามคำบาลีว่า ทรงเสวยวิมุตติสุข พระองค์ประทับ
อยู่ภายใต้ต้นมหาโพธิ์ เป็นเวลา ๗ วัน และประทับที่อื่นอีกซึ่งอยู่
ใกล้เคียงกัน รวมทั้งหมดเป็น ๗ แห่ง^๑ ละ ๗ วัน รวมเป็น
๔๙ วัน ดังที่รู้จักว่า พระพุทธเจ้าทรงเสวยวิมุตติสุขในที่ ๗
สถานเป็นเวลา ๔๙ วัน

ข. ทรงพิจารณาธรรมว่ายากง่ายควรสอนให้คนอื่นรู้ตามอย่างไร

เมื่อทรงเต็มคำในธรรมครบ ๔๙ วันดังกล่าวแล้ว พระองค์
ทรงทราบชัดว่า พระธรรมนั้นละเอียดลึกซึ้ง รู้ตามได้ยาก คนผู้
ฉลาดเท่านั้นจึงจะรู้เห็นตามได้ พระองค์ทรงน้อมพระทัยในการจะไม่
ประกาศธรรม แต่ทรงนึกถึงความจริงว่า บุคคลมีความฉลาดสามารถ
แตกต่างกัน บางคนฉลาดมากสามารถรู้ธรรมได้ในฉับพลัน บางคน
ฉลาดน้อย ลดหลั่นกันไป จึงควรแสดงธรรม เพื่อให้ชนทั้งหลาย
ปฏิบัติและรู้แจ้งเห็นจริงตามสติปัญญาของตน แล้วทรงตัดสินใจ
ประกาศธรรม โดยมีพระมหากรุณาเป็นที่ตั้ง

ค. ทรงนึกหาคนที่สามารถรู้ธรรมตามเป็นคนแรก

ครั้นทรงตัดสินใจประกาศธรรมแล้ว ทรงพิจารณาว่าใคร
ควรรู้ธรรมตามได้เป็นคนแรก ก่อนอื่นทรงนึกถึงท่าน อาจารย์

๑. ที่ ๗ สถาน ในบาลี กล่าวไว้ ๔ คือ ๑ ต้นมหาโพธิ์ ๒ ต้นอชปาลนิโครธ
๓ ต้นมุจลินท์ ๔ ต้นราชายตนะ วิมพา. ๔/๔-๖/๔-๘ และในอรรถกถาระบุชื่อเพิ่มอีก ๓ คือ
๑. อนิมมิสเจดีย์ อยู่ทิศตะวันออกเฉียงเหนือของต้นมหาโพธิ์ ๒. รัตนจงกรมเจดีย์
๓. รัตนฆรเจดีย์ สมมุติ. ๓/๘ จึงรวม เป็น ๗ แห่ง

ทั้งสอง คือ อาพาธคาบสกับอุทกคาบส เพราะทั้งสองท่านนั้นได้อบรม
ในธรรมมานาน และเคยเป็นอาจารย์ของพระองค์ก่อนได้ตรัสรู้
คงจะสามารถรู้ธรรมได้เร็ว แต่ทรงทราบว่า ท่านทั้งสองสิ้นชีวิตเสีย
แล้วจึงไม่ได้เสด็จไปแสดงธรรมโปรด ต่อจากนั้น ทรงนึกถึงปัญจวัคคีย์
ว่า เคยบวชตามไปปฏิบัติพระองค์เมื่อคราวทรงบำเพ็ญเพียร และสนใจ
ใฝ่ในธรรมมาก คงจะสามารถรู้เห็นธรรมได้รวดเร็ว ทรงทราบว่าท่าน
ทั้ง ๕ กำลังพักอยู่ ณ บำอิสิปตนมฤคทายวัน เขตเมืองพาราณสี จึง
ทรงตกลงพระทัยเสด็จไปที่นั่น เพื่อแสดงธรรมโปรดท่านทั้ง ๕ ต่อไป

๒. แสวงหาสาวกมาเป็นกำลัง

ก. โปรดปัญจวัคคีย์

ข. โปรดยสกุลบุตรและสหาย

ก. โปรดปัญจวัคคีย์

เมื่อทรงตัดสินพระทัยเสด็จไปโปรดปัญจวัคคีย์แล้ว ก็เสด็จ
ไปยังบำอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสี เสด็จถึงนั้นใน
วันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๘ ปัญจวัคคีย์คลายความเลื่อมใสในพระองค์จำเดิม
แต่พระองค์ทรงละการบำเพ็ญทุกรกิริยาแล้ว ดังนั้น เมื่อเห็นพระองค์
เสด็จมาหา จึงไม่เห็นเป็นเรื่องสำคัญ และแม้พระองค์ตรัสว่า ได้ตรัสรู้
แล้ว ก็ไม่ยอมเชื่อเลยในตอนแรก เพราะคิดกันว่า พระองค์ละความ

เพียรแล้วจะตรัสรู้อย่างไรได้ แต่เมื่อพระองค์ตรัส ๒—๓ ครั้งให้ทราบว่า
พระองค์เป็นพระพุทธรเจ้าแล้ว เตือนให้ระลึกถึงความหลังว่า “เธอทั้ง
หลายจำได้ไหมว่าคำเช่นนี้เราได้เคยพู่มาก่อน” ท่านทั้งห้าจึงเชื่อและ
ยอมรับฟังธรรมที่พระองค์ทรงแสดง วันนั้นเป็นวันเพ็ญเดือน ๘ พระองค์
ทรงแสดงธรรมครั้งแรกแก่ท่านทั้งห้า โดยตรัสเริ่มต้นว่า บรรพชิตควร
เว้นที่สุด ๒ อย่างคือ กามสุขัลลิกานุโยก ความหมกมุ่นอยู่ในกามสุข ๑
อิตถกิลมณานุโยก การทรมานตนให้ลำบาก ๑ ควรดำเนินตามหลัก
มัชฌิมาปฏิปทา คือปฏิบัติไม่หย่อนเกินไปไม่ถึงเกินไป ได้แก่มรรคมี
องค์ ๘ เทศนาภิกษุท่านนี้มีชื่อว่า รัมมจักกัปปวัตตนสูตร เป็นปฐมเทศนา
เมื่อจบแล้ว ท่านโกณฑัญญะได้รู้ตาม เรียกว่าเกิดดวงตาเห็นธรรมและ
ได้ทูลขออุปสมบท พระพุทธองค์ทรงประทานอุปสมบทด้วยเอหิภิกขุ
อุปสัมปทา นับเป็นปฐมสาวกในพระพุทธศาสนา ส่วนนักบวช ๔ รูป
นอกนั้น ได้รับพระพุทธโอวาทแล้วได้ดวงตาเห็นธรรม ในวันต่อ ๆ มา
และได้รับการอุปสมบทด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา ต่อมาพระพุทธเจ้า
ทรงแสดงอนัตตลักขณสูตรโปรดพระปัญจวัคคีย์ เมื่อเทศนาจบแล้ว
พระปัญจวัคคีย์ก็ได้บรรลุอรหัตผล

บ. โปรดยสกุลบุตรและสหาย

ในกาลต่อมา พระพุทธองค์ทรงได้ยสกุลบุตรเป็นสาวก
ยสกุลบุตรนั้น เป็นบุตรเศรษฐีในกรุงพาราณสี เขาเบื่อหน่าย
ชีวิตการครองเรือน จึงออกจากบ้านไปทางป่าอิสิปตนมฤคทายวัน

ในเวลากลางคืน ได้พบพระพุทธเจ้า และได้ฟังธรรมของพระองค์ แล้ว
ได้ดวงตาเห็นธรรม ต่อมาบิดามารดาและภรรยาเก่าของยสกุลบบุตรก็หัน
มานับถือพระพุทธศาสนา เป็นอุบาสกอุบาสิกาผู้ถึงวัตรครบทั้งสาม
ส่วนยสกุลบบุตรได้บรรลुพระอรหัต แล้วได้อุปสมบทด้วยเอหิภิกขุ-
อุปสัมปทา

กล่าวถึงเพื่อนของพระยส ซึ่งมีอยู่หลายท่าน ที่ปรากฏชื่อ
๔ ท่าน คือ วิมล ๑ สุพาหุ ๑ ปุณณชิ ๑ กวัมปติ ๑ และที่ไม่ปรากฏ
ชื่ออีก ๕๐ ท่าน เมื่อทราบว่ายสบวชก็ใคร่จะบวชตาม จึงไปหา
ท่าน พระยสจึงพาไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์ก็ทรงประทานอุปสมบท
ให้ตามประสงค์ ทุกท่านได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์

รวมเป็นพระอรหันต์ทั้งหมดถึงเวลานั้น ๖๑ องค์ คือ

พระพุทธเจ้า	๑
พระปัญจวัคคีย์	๕
พระยส	๑
พระที่เป็นสหายของพระยส	๕๔

รวม ๖๑ องค์

๓. ส่งพระสาวกรุ่นแรกประกาศศาสนา

เมื่อมีพระสาวกมากพอช่วยประกาศคำสอนได้ พระพุทธเจ้าก็
ทรงเริ่มส่งไปประกาศพระศาสนาในที่ต่างๆ เบื้องแรก พระองค์ทรงทำ
ความเข้าใจกับสาวก ถึงภาระที่ต้องปฏิบัติเพื่อมวลมนุษย์ และ
ทรงแนะวิธีในการเที่ยวไปเผยแผ่คำสอน โดยตรัสกับพระสาวกว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็น
ของทิพย์ และของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้ง
ปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์และของมนุษย์ พวกเธอจงเที่ยวจาริก
เพื่อประโยชน์และความสุข แก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์
ชาวโลก เพื่อประโยชน์แก่อกุศลและความสุข แก่ทวยเทพ
และมวลมนุษย์ พวกเธออย่าได้ไปทางเดียวกันสองรูป จง
แสดงธรรม อันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด
จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ และพยัญชนะ
ครบบริบูรณ์ บริสุทธิ์ สัตว์ทั้งหลายที่มีรูปคือกิเลสในจักษุน้อย
มีอยู่ แต่เพราะไม่ได้ฟังธรรมจึงเสื่อม ผู้รู้ทั่วถึงธรรมก็
จักมีอยู่ ดูกรภิกษุทั้งหลาย แม้เราเองก็จักไปสู่ตำบลอุรุเวลา-
เสนานิกม เพื่อแสดงธรรม”

๔. เข้าถึงลอนันนาในแวนแคว้นที่สำคัญ

ก. โปรดขฤาสามพัน้อง

ข. โปรดพระเจ้าพิมพิสารพร้อมทั้งบริวาร

ก. โปรดขฤาสามพัน้อง^๑

เมื่อทรงส่งพระสาวกไปแล้ว พระองค์เองก็เสด็จไปยังตำบล
อุรุเวลาเสนานิกม ในระหว่างทางที่ไร่ม้ายแห่งหนึ่ง ทรงพบชาย ๓๐ คน

๑ ศุภะเอือบดิน วิ.ม.หา. ๔/๓๗ - ๕๕/๔๔ - ๖๔.

ผู้เป็นสหายกันเรียกว่า ภักทวักคีย์ จึงทรงแสดงธรรมให้ฟัง จนคนเหล่านั้นได้ดวงตาเห็นธรรม แล้วจึงประทานอุปสมบทให้ และทรงส่งไปประกาศพระศาสนา พระองค์เสด็จถึงอุรุเวลาประเทศ โดยลำดับ ณ ที่นั้นมีชฎิลพี่น้องชายสามคนอาศัยอยู่ โดยตั้งอาศรมพำนักอยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ชฎิลผู้พี่นามว่า อุรุเวลกัสสปะ มีชฎิลผู้เป็นศิษย์อยู่ ๕๐๐ ตั้งอาศรมอยู่ตอนเหนือ ชฎิลผู้น้องถัดไปชื่อว่า นทิกัสสปะ มีศิษย์ ๓๐๐ อยู่ตอนใต้ลงไปอีก ส่วนชฎิลผู้น้องที่สามนามว่า กยากัสสปะ มีศิษย์ ๒๐๐ ตั้งอาศรมพำนักตอนใต้ต่อจากนั้นลงไป ชฎิลทั้งสาม เป็นที่นับถือของประชาชนดินนั้น เริ่มแต่สามัญชนจนถึง พระเจ้าพิมพิสาร พระพุทธองค์ทรงสนใจตามชฎิลพร้อมทั้งศิษย์ พวกชฎิลเหล่านั้นได้สละอัตถิภาวนิยมของตน ยอมรับการอุปสมบท พระองค์ทรงแสดงอาทิทกปริยายสูตรโปรด ในที่สุดเทศนา ชฎิลทั้งหมดก็บรรลुพระอรหัต และให้เป็นสาวกของพระพุทธเจ้าทั้งหมด

ข. โปรดพระเจ้าพิมพิสารพร้อมทั้งบริวาร

พระเจ้าพิมพิสาร เป็นราชาครองแคว้นมคธ ซึ่งเป็นแคว้นสำคัญ มีเมืองหลวงชื่อว่า ราชกฤห์ ที่เมืองราชกฤห์นี้ มีนักบวชเจ้าลัทธิที่มีชื่อเสียง มีประชาชนจำนวนมาก เป็นศูนย์กลางความเจริญ ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงถือเอาเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปศาสนา พระองค์พร้อมด้วยพระอรหันตสาวกผู้เคยเป็นชฎิลมาก่อน ได้เสด็จยังเมืองราชกฤห์ ประทับที่ลัฏฐิวัน คือ สวนตาลหนุ่ม พระเจ้าพิมพิสารทรงทราบข่าวว่าพระพุทธเจ้าเสด็จถึงที่นั้น จึงเสด็จไปเฝ้า

มีประชาชนชาวมครทั้งพราหมณ์และกะหปติ จำนวน ๑๒ นหุต ตาม
 เสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้าด้วย แต่ชนเหล่านั้นยังไม่มีศรัทธาในพระบรม
 ศาสดา จึงแสดงอาการไม่เคารพหลายอย่างแตกต่างกันไป พระพุทธ
 องค์โปรดให้พระอรุเวลกัสสปะ ซึ่งเป็นที่เคารพของชนเหล่านั้นมาก่อน
 แสดงตนว่า เป็นศิษย์ของพระองค์ คนเหล่านั้นจึงเชื่อและเคารพพระ
 พุทธองค์ยอมฟังพระธรรมเทศนาเมื่อจบเทศนา ประชาชน ๑๑ นหุตได้
 ควงตาเห็นธรรม ส่วนอีก ๑ นหุต ตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์ ส่วนพระเจ้า
 พิมพิสาร ทรงได้ควงตาเห็นธรรม ประกาศพระองค์นับถือพระพุทธ
 ศาสนาตั้งแต่นั้นมา เป็นอันว่าพระพุทธเจ้า ทรงประดิษฐานพระ
 พุทธศาสนา ในแคว้นมคธนั้นคงเป็นแห่งแรก มีพุทธบริษัทจำนวน
 มาก ตั้งแต่พระเจ้าแผ่นดินลงไป

บทที่ ๗

การปรินิพพาน*

พระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย ทรงประกาศพระศาสนายู่
๔๕ พรรษา ก็เสด็จปรินิพพาน มีลำดับเรื่องควรรู้ศึกษากันนี้ คือ

๑. ทรงจำพรรษาสุดท้าย
๒. ทรงปลงพระชนมายุสังขาร
๓. เสด็จปรินิพพาน

๑. ทรงจำพรรษาสุดท้าย

ในพรรษาที่ ๔๕ ซึ่งเป็นพรรษาสุดท้าย พระองค์เสด็จจากอัมพ
ปาลีวันไปยังบ้านเวฬุคามเขตเมืองเวสาลีเสด็จจำพรรษาที่เวฬุคามนั้น
สวนพระภิกษุทั้งหลาย พระองค์ทรงอนุญาตให้จำพรรษาในเขตเมือง
เวสาลีตามความพอใจ ในระหว่างนี้ พระองค์ทรงพระประชวรอาพาธ
หนักถึงกับจวนเจียนปรินิพพาน แต่พระองค์ทรงดำริว่า ยังไม่ถึงกาลอัน
ควรปรินิพพาน จึงทรงออกกลั่นทุกขเวทนาอย่างแรง ด้วยยธิวาส-
นันทิ และทรงเจริญอุทฺธิบาทภาวนา ขับไล่อาพาธอันเบียดเบียนนั้นให้
หมดสิ้นไป ดำรงพระองค์เป็นปรกติ พระอานนท์ผู้เป็นพุทธอุปัฏฐาก
ทราบถึงการที่พระพุทธองค์ทรงออกกลั่นทุกขเวทนา จึงเข้าเฝ้าและ
กราบทูล แสดงความห่วงใยของ ตนในเรื่องนี้ แต่ยืนยันมั่นใจว่า
พระองค์จะยังไม่ปรินิพพาน จนกว่าจะตรัสบอกให้พระภิกษุสงฆ์

* คุละเอีศน์มหาปรินิพพานสูตร ที. มหา. ๑๐/๖๘-๑๖๒/๘๕- ๑๕๕

ทราบ พระองค์กลับตรัสว่า จะมาหวังอะไรในพระองค์อีก เพราะ
ได้ทรงแสดงธรรมไว้บริบูรณ์แล้ว และตรัสเตือนให้พระสงฆ์สาวกมีธรรม
เป็นที่พึ่งพำนัก ไม่ให้พึ่งสิ่งอื่นใด พระองค์ตรัสว่า พระองค์เองทรง
ชรามากแล้ว มีพระชนมายุครบ ๘๐ ปี ร่างกายจึงช้ำรุก เหมือนเกวียน
เก่าที่ซ่อมแซมด้วยไม้ไผ่ มีแต่จะหักผุพังไปเท่านั้น ตรัสเช่นนั้นเหมือน
เตือนว่า อีกไม่นานก็จะปรินิพพาน

๒. ทรงปลงพระชนมายุสังขาร

การปลงพระชนมายุสังขาร คือการตกลงพระทัยว่าจะนิพพาน
เมื่อใด และประกาศการตกลง พระทัยนั้นให้ผู้อื่นทราบ

ถ้าเ็นความว่า หลังจากประทับอยู่ที่เวฬุคามแล้วพระพุทธเจ้า
เสด็จต่อไปยังป่าวาเลเจีย โดยมีพระอานนท์ตามเสด็จ เมื่อถึงที่นั้น
แล้วตรัสสั่งให้พระอานนท์ปูอาสนะแล้วประทับนั่ง ตรัสอานิสงส์ของ
อิทธิบาทภาวนาว่า ผู้อบรมอิทธิบาทดีแล้วถ้าปรารถนามีชีวิตอยู่นาน
เป็นกัลป์หรือยิ่งกว่านั้นก็ได้ ที่ตรัสนี้เพื่อเปิดโอกาสให้พระอานนท์ ทูล
อาราธนาให้พระองค์ทรงทำเช่นนั้น จะได้ทรงพระชนม์อยู่ต่อไปเป็นกัลป์
แต่พระอานนท์ไม่ทราบพระประสงค์จึงไม่ได้ทูลอาราธนาแล้วพระองค์
โปรดให้พระอานนท์ออกไปเสียข้างนอก ระหว่างนี้พญามารเข้าเฝ้าและ
ทูลอาราธนาให้ปรินิพพาน พระองค์ทรงทราบว่าถึงเวลาอันควรแล้ว
เพราะภิกษุสาวกและพุทธบริษัทอื่น ของพระพุทธองค์ที่รู้ธรรมแตกฉาน
ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบมีมากพอจะนำศาสนาต่อไปได้จึงตกลงพระทัยว่าต่อไป

อีกสามเดือนจะปรินิพพาน เรียกว่าปลงพระชนมายุสังขาร วันปลงพระชนมายุสังขารนั้นเป็นวันเพ็ญเดือนมาฆะ ครั้นนั้นเกิดเหตุอัศจรรย์ คือ แผ่นดินไหวและมีเสียงกัมปนาท พระอานนท์จึงเข้าไปทูลถามเหตุที่ทำให้แผ่นดินไหว พระองค์ตรัสว่า เหตุที่แผ่นดินไหวนั้น มี ๘ ประการ คือ

๑. สมกำลัง
๒. ท่านผู้มีฤทธิ์บันดาล
๓. พระโพธิสัตว์จุติลงจากสวรรค์ชั้นดุสิตลงสู่พระกรรม
๔. พระโพธิสัตว์ประสูติ
๕. พระตถาคตเจ้าตรัสรู้
๖. พระตถาคตเจ้าแสดงธรรมจักร
๗. พระตถาคตเจ้าปลงพระชนมายุสังขาร
๘. พระตถาคตเจ้าปรินิพพาน

เมื่อพระอานนท์ได้ฟังเหตุทั้ง ๘ ข้อนั้นแล้ว จึงทราบบว่า พระพุทธองค์ปลงพระชนมายุสังขารแล้ว และทูลขอให้พระองค์ทรงพระชนม์ต่อไปอีกจนตลอดกัลป์ พระองค์ตรัสว่า ไม่ใช่เวลาวิงวอนเช่นนั้นแล้ว เพราะเคยทรงให้โอกาสวิงวอนเช่นนั้นหลายครั้งหลายคราว คือ ทรงให้โอกาสที่เมืองราชคฤห์ ๑๐ แห่งด้วยกัน ได้แก่ ภูเขากิษฌณภู ๑ โคตมนิโครธ ๑ เทวทัตโจร ๑ เจริญชื่อสัปปีโสณทิกกา ณ สีทวัน ๑ ถ้ากาฬศิลาข้างภูเขาสีคิสิ ๑ ถ้าสัตตบถณณภูหาข้างภูเขาวภารบรพต ๑ ตโปทาราม ๑ เวฬุวัน ๑ ชีวกัมพวัน ๑ มัททกุกุณิมิกทายวัน ๑ และทรงให้

โอกาสที่เมืองเวสาลี ๖ แห่งคือ อุเทนเจดีย์ ๑ โศทมกเจดีย์ ๑ สัตถัมพเจดีย์ ๑ พทูปุตตเจดีย์ ๑ สารันทเจดีย์ ๑ ปาวาลเจดีย์ ๑ รวมทั้งหมคเป็น ๑๖ สถาน

เท่านั้น พระองค์ได้เสด็จไปยังภูฏาการศาลาป่ามหวัน ตรัสสั่งให้พระอานนท์เรียกพระภิกษุสงฆ์ทั้งหมดที่มีอยู่ในเมืองเวสาลี มาประชุมกัน ในที่ประชุมนั้นพระองค์ทรงแสดงธรรมอันสำคัญยิ่ง ซึ่งเมื่อทำให้เกิดมีแล้วจะทำให้ศาสนาตั้งมั่นต่อไปนาน และเป็นประโยชน์สุขแก่ทวยเทพและมวลมนุษย์ ธรรมนี้มีชื่อว่าอภิญญาเทศิตธรรม เรียกอีกชื่อว่า โพธิปักขยธรรม ๓๗ ประการ จำแนกเป็นดังนี้คือ สติปัฏฐาน ๔ สมมัปปธาน ๔ อธิธิบาท ๔ อินทริย ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรค ๘

พระองค์ตรัสธรรม ๓๗ นี้เป็นแนวให้พระสงฆ์ปฏิบัติ เพื่อความมั่นคงยืนนานของพระศาสนา ในตอนท้ายได้ตรัสธรรมสำคัญโดยยกอุปมาธรรมชั้นย่ำว่า ไห้ยึดมั่นในความไม่ประมาท บำเพ็ญประโยชน์ตน และคนอื่นให้สมบูรณ์ และทรงประกาศการที่พระองค์ทรงปลงพระชนมายุสังขารให้พระสงฆ์ทราบ

พระพุทธพจน์บทนั้นว่า

“คุณภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราตถาคตขอเตือนเธอทั้งหลายว่า สังขารทั้งหลาย มีความเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด ไม่นานพระตถาคตก็จะปรินิพพาน คือจากนี้ล่วงไปอีกสามเดือน พระตถาคตจักปรินิพพาน”

๓. เสด็จปรีณิพพาน

เมื่อทรงโอวาทภิกษุสงฆ์แล้ว พระองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ก็เสด็จไปยังกรุงกุสินารา ระหว่างทางได้เสด็จผ่านหลายเมือง และทรงแสดงธรรมหลายหมวดหลายวาระ เบื้องแรก เสด็จภิกษาจารในเมืองเวสาลี ทอดพระเนตรเมืองนั้นเป็นครั้งสุดท้าย แล้วเสด็จทรงไปยังภัณฑคาม ซึ่งอยู่ต่อจากเมืองเวสาลีนั่นไป ทรงแสดงอริยธรรม ๔ ประการ คือ ศีล สมာธิ ปัญญา และ วิมุตติ แก่พระภิกษุทั้งหลายที่ภัณฑคามว่า เมื่อยังไม่รู้ไม่เข้าใจอริยธรรม ๔ ประการนี้ จึงท่องเที่ยวไปในวัฏฏสงสารอันยาวนานเมื่อรู้แจ้งแทงตลอดแล้วก็ตัดชาติตักภพได้ไม่เกิดอีก ต่อจากนั้นเสด็จผ่านหัตถิคาม อัมพคาม และชัมพูคาม ลมัลลาคับ และเสด็จเลยไปถึงโกกนกร ณ โกกนกรนั้น มีเจดีย์องค์หนึ่งนามว่า อานันทเจดีย์ พระองค์ประทับที่เจดีย์นี้ และทรงแสดงมหาปเทศ ๔ ซึ่งมีความย่อว่า ถ้ามีคนพูดว่า นี่เป็นธรรม เป็นวินัย เป็นคำสอนของพระศาสดา แม้ผู้พูดนั้นจะอ้างพระศาสดา อ้างสงฆ์ อ้างคณะ หรืออ้างบุคคลก็ตามอย่าเพิ่งเชื่อและอย่าเพิ่งปฏิเสธ ให้ตรวจสอบเทียบเคียงกับหลักก่อน เมื่อเห็นว่าเข้ากันกับหลักจึงเชื่อ ถ้าคลาดเคลื่อนจากหลักก็ให้ละทิ้งเสียอย่าเชื่อถือ นี่คือความย่อของมหาปเทศ ๔

ออกจากอานันทเจดีย์ เสด็จไปปาวานกร ประทับอยู่ที่สวนมะม่วงของนายจุนทะ ผู้เป็นลูกชายของนายช่างทอง ในนครปาวานนั้น นายจุนทะ ทราบข่าว ดีใจมาก จึงมาเฝ้าและฟังธรรมได้รับความอึ้งใจ แล้วทูลอาราธนาพระองค์พร้อมทั้งพระสงฆ์ ให้ไปเสวยที่บ้านของตน

ในวันรุ่งขึ้น พระองค์ทรงรับ และเสด็จไปตามกำหนดนั้น นายจุนทะ
 ถวายสุกรมัททวะ^๑ เป็นภัตตาหาร พระองค์เสวยแล้ว ตรัสสั่งให้นาย
 จุนทะนำสุกรมัททวะ ซึ่งเหลือจากที่เสวยไปผึ่งเสีย ไม่ให้ใครกินอีก
 ภัตตาหารครั้งนี้ เป็นครั้งสุดท้ายของพระพุทธองค์ หลังจากเสร็จภัตกิจ
 ทรงประจวรหนักขึ้น ถึงกับลงพระโลหิต แต่ทรงออกกลืนไว้แล้วเสด็จ
 ไปกุสินารา ถึงระหว่างทาง ทรงแหว่ที่โคนไม้แห่งหนึ่ง รับสั่งกับ พระ
 อานนท์ว่าทรงลำบากพระกายมาก ประสงค์จะประทับนั่ง และให้ปูที่
 ประทับนั่งโดยพับสังฆาฏิเป็น ๔ ชั้น และตรัสว่า ทรงกระหายน้ำ
 จึงให้พระอานนท์ไปนําน้ำมา แต่พระอานนท์ทูลว่า น้ำขุ่นมาก เพราะ
 เกวียน ๕๐๐ เล่มเพิ่งผ่านไป และทูลเชิญให้เสด็จไปยังแม่น้ำข้างหน้า
 ไม่ไกลเพราะใสสะอาดดี มีชื่อว่า แม่น้ำกุนที^๒ แต่พระองค์ตรัสยา
 คำเดิมถึงสามครั้ง ว่าให้นําน้ำมาเพราะกระหายมาก พระอานนท์จึงไป
 นําน้ำจากที่ไกลนั้นมาซึ่งกลับไม่ขุ่นเลยแม้แต่หยดน้อย นับเป็นเรื่อง
 อัจฉริยะอย่างหนึ่ง

ระหว่างนั้น ปุกกุสะ ผู้เป็นบุตรเจ้ามัลละ และเคยเป็นศิษย์
 ของอาฬารดาบส กาลามโคตร เดินทางมา และพบพระพุทธเจ้า
 จึงเข้าไปเฝ้าถวายบังคม เกิดความเลื่อมใสมาก จึงถวายผ้าสังคิรวรรณแก่
 พระองค์ ๒ ผืน แต่พระพุทธองค์ตรัสสั่งให้ถวายพระอานนท์ผืนหนึ่ง
 เขาก็ทำตาม ภายหลังพระอานนท์ก็ถวายผืนนั้นแก่พระพุทธองค์อีก จึง

๑. แปลกันว่า เนื่อสุกหรืออ่อนบ้าง เกิดชนิดหนึ่ง บ้าง

๒. ท.มท. ๑๐/๑๑๕/๑๕๐ เรียก กกุตถานที บ้าง กกุธานที บ้าง.

รวมเป็น ๒ ผืน พระองค์ทรงแล้วมีผิวพรรณผุดผ่องขึ้น จนพระอานนท์
ท้องทูลถาม พระองค์ตรัสว่า พระวรกายของพระองค์ผุดผ่อง ๒ กาล
คือ ในราตรีที่จะตรัสรู้ และในราตรีที่จะปรินิพพาน และตรัสว่า ราตรีนี้
เวลาปัจฉิมยาม พระองค์จะปรินิพพาน ในระหว่างทันรังทั้งคู่ ณ
ศาลวัน ของเจ้ามัลละแห่งกรุงกุสินารา

จากนั้น เสด็จไปยังภุมมที่ ทรงसनและดื่มแล้วเสด็จข้ามไป
อัมพวัน ประทับที่นั่นชั่วครู่ ตรัสเรียกพระอานนท์มาว่า หากจุณทะ
บุตรนายช่างทองพึงร้อนใจว่า พระพุทธองค์เสวยบิณฑบาตที่ตนถวาย
แล้วทรงอาพาธหนัก ไม่เป็นบุญลากแก่ตนเลยนั้น ก็ขอให้เบาใจเถิดว่า
บิณฑบาตที่มีผลานิสงส์มาก มีสองครั้งเท่านั้น คือ ครั้งแรกเสวยก่อน
ตรัสรู้ และครั้งที่สองเสวยก่อนจะปรินิพพาน ไม่มีบิณฑบาตใด ยิ่ง
ใหญ่กว่าสองครั้งนี้ เสร็จจากนั้นแล้วเสด็จไปยังแม่น้ำหิรัญวดี และต่อ
ไปจนถึงศาลวันแห่งเจ้ามัลละ ณ กรุงกุสินารา ประทับบนพระแท่น
ระหว่างทันรังทั้งคู่ หันพระเศียรไปทิศเหนือ เสด็จบรรทมด้วย
สีหไสยา ตะแคงข้างขวา

บนพระแท่นเป็นที่ปรินิพพานนั้น พระองค์มีพระดำรัสหลาย
เรื่อง ทั้งที่เกี่ยวกับพระองค์เองและพระสงฆ์ เช่นวิธีที่จะปฏิบัติต่อพระ
สรีระของพระองค์ และเรื่องที่พระภิกษุจะปฏิบัติต่อสรีระอย่างไรเป็นต้น
และทรงโปรดสุภทัตตปริพาชก ปริพาชกผู้นี้ อาศัยอยู่ในเมืองกุสินารา
แต่เดิมมามิได้คิดจะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ครั้นทราบว่พระพุทธเจ้าจะ
เสด็จปรินิพพานในปัจฉิมยามแห่งราตรีนั้น จึงเข้าเฝ้าและทูลถามปัญหา

พระองค์ทรงเทศนาโปรด จนปริพาชกเลื่อมใสได้รับอุปสมบท และต่อมาได้เป็นพระอรหันต์ทันพระพุทเจ้าทรงพระชนม์อยู่ อีกกันว่า สุภัททะผู้^๕ เป็นสาวกองค์สุดท้าย หรือเรียกว่าปัจฉิมสาวกของพระบรมศาสดา

ก่อนจะปรินิพพาน พระองค์ตรัสสอนให้ถือธรรมวินัยเป็น ศาสดาแทนพระองค์และทรงแสดงวิธีปฏิบัติในเรื่องบาง อย่าง แก่ พระสาวก ลำดับสุดท้ายได้ตรัสพุทธพจน์เป็นปัจฉิม วาจาเตือน พระสงฆ์ทั้งหลายว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ เราตลาภตขอ เตือนเธอทั้งหลาย สังฆาร^๕ทั้งหลายมีความเสื่อมสิ้นไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด”^๑

จากนั้น ก็เสด็จดับขันธปรินิพพาน ในเวลาปัจฉิมยาม แห่งราตรีเพ็ญเดือนวิสาขะ

๑. ที.มหา. ๑๐/๑๔๓/๑๘๐.

บทที่ ๘

วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

ก. วิสาขบูชา

วิสาขบูชา คือ การบูชาพิเศษในวันเพ็ญเดือนวิสาขะ (คือวันเพ็ญเดือน ๖ ของทุกปี ถ้าปีใดมีอธิกมาส เลื่อนไปเป็นวันเพ็ญเดือน ๗)

วันเพ็ญเดือนวิสาขะ ถือเป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เพราะเป็นวันคล้าย วันประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานของพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าประสูติที่ลุมพินีวัน ระหว่างเมืองกบิลพัสดุ์ กับเมืองเทวทหะ (ปัจจุบันเรียกว่า รุมมินเท อยู่ในประเทศเนปาล) ในวันเพ็ญเดือนวิสาขะ ก่อนพุทธศักราช ๘๐ ปี

พระพุทธเจ้าตรัสรู้ ณ อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณภายใต้ร่มพระศรีมหาโพธิ์ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม (ปัจจุบันอยู่ในพุทธคยา) แคว้นมคธ ในวันเพ็ญเดือนวิสาขะ ก่อนพุทธศักราช ๔๕ ปี

พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพาน เมื่อพระชนมายุ ๘๐ พรรษา ระหว่างคันธังคคุ ในศาลาโนทยาน ของเจ้ามัลละ แห่งนครกุสินารา ในวันเพ็ญเดือนวิสาขะ ก่อนพุทธศักราช ๑ ปี

เหตุการณ์ทั้ง ๓ นี้เกิดขึ้นในวันเพ็ญเดือนวิสาขะอย่างเดียวกัน นับว่าเป็นเรื่องอัศจรรย์ เราจึงกำหนดวันเพ็ญเดือนวิสาขะ เป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

๑. การนับพุทธศักราชอย่างไทย เริ่มต้นเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ๑ ปี

พิธีวิสาขบูชาในประเทศไทยได้มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ในสมัยนั้น เมื่อถึงวันวิสาขบูชา มีงานฉลองเป็นการใหญ่ โต พระเจ้าแผ่นดินข้าราชการบริพารตลอดจนประชาชนได้ร่วมกันประกอบพิธีทางพุทธศาสนากันปรากฏในเรื่องนางนพมาศหรือตำรับตำราศรีจุฬาลักษณ์ มีการบำเพ็ญกุศล ดังนี้

- รักษาอุโบสถศีล
- ฟังพระธรรมเทศนา
- ถวายสลากภัต สังฆทาน ข้าวบิณฑ
- ยกธงบูชาพระศตูปเจดีย์และตามประทีปโคมไฟ
- ให้ทานแก่คนยากจน
- ปลอยสัตว์ต่าง ๆ

แต่ในสมัยอยุธยาไม่พบหลักฐานว่าได้มีพิธีวิสาขบูชา ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ได้ฟื้นฟูพิธีวิสาขบูชาขึ้น ในรัชกาลที่ ๒ คือเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๐ สมเด็จพระสังฆราช มี (วัดมหาธาตุ) ได้ถวายพระพรให้ทรงประกอบพิธีวิสาขบูชา พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงมีพระบรมราชโองการ ให้ประกาศเป็นพระราชกำหนด เรียกว่า พระราชกำหนดพิธีวิสาขบูชา โดยให้มีพิธีเป็นงานใหญ่ ๓ วัน คือ วันขึ้น ๑๔-๑๕ ค่ำ และวันแรม ๑ ค่ำ พิธีส่วนใหญ่เหมือนในครั้งสุโขทัย

ในรัชกาลที่ ๓ โปรดให้มีเทศน์ปฐมนิเทศในวันวิสาขบูชา (เทศน์เรื่อง ประสูติ ตรัสรู้ ประนินพพานของพระพุทธเจ้า) ซึ่งได้ปฏิบัติสืบเนื่องมาจนถึงทุกวันนี้

ปัจจุบัน ในวันวิสาขบูชา ทางราชการหยุดราชการ ๑ วัน
พุทธบริษัทประกอบพิธีตามประเพณีนิยม คือ

- ทำบุญตักบาตร ไปวัดรักษาศีล ฟังเทศน์
- ประกอบพิธีเวียนเทียน คือ นำดอกไม้ธูปเทียน ทำ
ประทักษิณเวียนรอบพระอุโบสถ หรือสถูปเจดีย์ น้อมระลึก
ถึงคุณพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์
- บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ เช่น บริจาคโลหิต บริจาคทรัพย์
บำรุงโรงพยาบาล โรงเรียน เป็นต้น.

ข. อาสาฬหบูชา

อาสาฬหบูชา คือการบูชาพิเศษในวันเพ็ญเดือนอาสาฬหะ (คือ
เพ็ญเดือน ๘ ของทุกปี ถ้าปีใดมีอธิกมาส เดือนเป็นวันเพ็ญเดือน ๘)

วันเพ็ญเดือนอาสาฬหะ ถือเป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา
เพราะเป็นวันที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา หรือ ธรรม-
จักกัปปวัตตนสูตร โปรดปัญจวัคคีย์ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวง
เมืองพาราณสี และเป็นวันที่ท่านโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรมและ
ได้อุปสมบทด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา เป็นพระอริยสงฆ์องค์แรกในพระ-
พุทธศาสนา ทำให้รัตนตรัยสาม คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์

สรุปเหตุการณ์ที่ทำให้วันเพ็ญอาสาฬหะ เป็นวันสำคัญ คือ

๑. เป็นวันแรกที่พระพุทธเจ้าประกาศพระพุทธศาสนา
๒. เป็นวันแรกที่พระบรมศาสดาทรงแสดงพระธรรมจักร
ประกาศสังฆธรรมอันเป็นองค์แห่งพระสัมมาสัมโพธิญาณ

๓. เป็นวันที่พระอริยสงฆ์สาวกองค์แรกบังเกิดขึ้นในโลก
คือพระอัญญาโกณฑัญญะ ได้รับเอหิภิกขุอุปสัมปทา
๔. เป็นวันแรก ที่บังเกิด พระสังฆรัตนะ สมบูรณ์ เป็นพระ
รัตนตรัย คือพระพุทธรัตนะ พระธรรมรัตนะ พระสังฆ-
รัตนะ

ทางราชการได้กำหนดวันอาสาฬหบูชา เป็นวันสำคัญทางพระ
พุทธศาสนา เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๑ และกำหนดให้หยุดราชการ ๑ วัน
เมื่อถึงวันนั้นทุกปี พุทธศาสนิกชน ประกอบพิธีอาสาฬหบูชาตามประเพณี
นิยมเช่น ทำบุญตักบาตร รักษาศีล เวียนเทียน เป็นต้น เหมือนที่
กระทำในวันวิสาขบูชา

ค. มาฆบูชา

มาฆบูชา คือการบูชาพิเศษในวันเพ็ญเดือนมาฆะ (คือวันเพ็ญ
เดือน ๓ ของทุกปี ถ้าปีใดมีอธิกมาส เดือนเป็นวันเพ็ญเดือน ๔)
วันเพ็ญเดือนมาฆะเป็นวันสำคัญ เพราะเป็นวันประชุมใหญ่ ๗ พระ
เวฬุวันมหาวิหาร ในกรุงราชคฤห์ เรียกว่า จาตุรงคสันนิบาต คือการ
ประชุมอันประกอบด้วยองค์ ๔ ได้แก่

๑. พระสาวก ๑,๒๕๐ องค์มาประชุมกันโดยมิได้นัดหมาย
๒. ท่านเหล่านั้นล้วนได้รับเอหิภิกขุอุปสัมปทา
๓. ท่านเหล่านั้นล้วนเป็นพระอรหันต์ผู้ทรงอภิญญา ๖
๔. วันนั้นเป็นวันเพ็ญเดือนมาฆะ

เมื่อการประชุมประกอบพร้อมด้วยองค์ ๔ อย่างนี้แล้ว พระ
พุทธเจ้าจึงได้ทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ คือคำสอนที่เป็นหลักใหญ่
ของพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยคาถา ๓ คาถาถึง กังต่อไปนี้
คาถาที่หนึ่ง

ชนดี ประมัตตไป ตัถติกา
นิพพานํ ประมัตตวทนฺติ พุทธา
น หิ ปพฺพชิตฺโต ปฺรปฺปมาตํ
สมโณ โหติ ปฺริ วิเทยยนฺโต
ชั้นดีคือความอดกลั้นเป็นตบะสูงสุด
พระพุทธรู้ทั้งหลายกล่าวว่านิพพานเป็นธรรมสูงสุด
คนทำร้ายคนอื่นไม่ใช่บรรพชิต
คนเบียดเบียนคนอื่นไม่ใช่สมณะ

คาถานี้แสดงข้อแตกต่างบางประการที่ควรกำหนด เพื่อแยก
พระพุทธศาสนาจากศาสนาอื่น เช่น ตบะในพระพุทธศาสนาหมายถึง
ขันตินั่นเอง หาใช่การทรมานร่างกายโดยวิธีการต่าง ๆ ไม่
คาถาที่สอง

สพฺพปาปสฺส อภินิเวชิตฺวา
สจฺจิตฺตปริโยทปนํ
กุสฺสสฺสอุปสมฺมปทา
เอตํ พุทฺธาน สาสนํ
ไม่ทำความชั่วทั้งปวง ทำแต่ความดี ทำใจให้สะอาดบริสุทธิ์
นี่คือคำสอนของพระพุทธรู้ทั้งหลาย

กาถา^๕แสดงหลักคำสอนทั่วไปของพระพุทธศาสนา เป็นกาถา
ที่นิยมนำมาอ้างกันเสมอว่า เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา
กาถา^๔ที่สาม

อนุปวาโท อนุปมาโต ปาติโมกฺเข จ สํวโร
มตฺตตฺตญฺตา จ ภคฺตสฺสํ ปนตฺตจฺ สยนาสนํ
อริจิตฺเต จ อาโยโค เอตํ พุทฺธานฺ สาสนํ

การไม่ว่าร้าย การไม่ทำร้าย การสำรวมในปาติโมกข์ การรู้จักประมาณ
ในอาหาร การอยู่ในที่สงัด การบำเพ็ญอธิจิต (สมาธิ) นี่เป็นคำสอน
ของพระพุทธะทั้งหลาย

กาถา^๕แสดงหลักปฏิบัติสำหรับพระภิกษุผู้มุ่งบำเพ็ญเพียรเพื่อ
บรรลุลุทธิธรรมชั้นสูงในพระพุทธศาสนา

พิธีมาฆบูชา^๕ ได้มีขึ้นเป็นครั้งแรกในรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุง
รัตนโกสินทร์ ทางราชการได้กำหนดให้เป็นวันหยุดราชการประจำปี ๑
วัน เมื่อถึงวันเช่นนี้พุทธศาสนิกชนบำเพ็ญกุศลตามประเพณีนิยม เช่น
ทำบุญตักบาตร รักษาศีล เวียนเทียน เป็นต้น เหมือนที่กระทำใน
วันวิสาขบูชา

ในฐานะที่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ไทยมาแต่
โบราณกาล วันทั้ง ๓ นี้จึงมีความสำคัญต่อชีวิตของคนไทยเป็นอย่างยิ่ง
และเป็นวันที่มีความหมายสัมพันธ์กับพระรัตนตรัย อันเป็นสิ่งเคารพ
บูชาสูงสุดของพุทธศาสนิกชน จึงมีชื่อเรียกวันทั้ง ๓ นี้อีกอย่างหนึ่งว่า

- วันวิสาขบูชา เรียกว่าวันพระพุทธ
- วันมาฆบูชา เรียกว่าวันพระธรรม
- วันอาสาฬหบูชา เรียกว่าวันพระสงฆ์

แต่ในทางปฏิบัติ เราประกอบพิธีบูชาในวันนั้น ๆ โดยน้อม
ระลึกถึงคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ซึ่งเป็นสรณะสูงสุดไป
พร้อมกัน

บทที่ ๙

ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทย

เรื่องที่ควรศึกษาในชั้นนี้ คือ

๑. การเลียงพระ

๒. วันตรุษ วันสงกรานต์

๓. วันสารทไทย

๔. วัฒนธรรมทางภาษา

๑. การเลียงพระ

พิธีเลียงพระถือกันว่าเป็นส่วนประกอบสำคัญของการทำบุญในโอกาสต่าง ๆ ตามประเพณีนิยมของพุทธศาสนิกชนชาวไทย

การทำบุญนี้มี ๒ อย่างคือ

๑. การทำบุญในงานมงคล หมายถึงการปรารภเหตุอันควร ยินดีอย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วทำบุญเลียงพระเพื่อให้เกิดสิริมงคลยิ่งขึ้นไป เช่น

- การทำบุญอายุครบรอบปี (ทำบุญวันเกิด)
- การทำบุญขึ้นบ้านใหม่
- การทำบุญในงานมงคลสมรส
- การทำบุญในวันขึ้นปีใหม่

ฯลฯ

๒. การทำบุญในงานอวมงคล หมายถึงการปรารภเหตุไม่สู้ดี ซึ่งถือเป็นอวมงคล แล้วทำบุญเลียงพระ เช่นปรารภ

ญาติผู้ตาย แล้วทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ และเพื่อเกิดความอบอุ่นใจอันเป็นมงคลแก่ตนเอง การทำบุญในงานอวมงคล ตามประเพณีนิยมมีหลายอย่าง เช่น

- ทำบุญหน้าศพ หมายถึงการทำบุญในขณะที่ศพยังมีได้เผาหรือบรรจุ
- ทำบุญ ๗ วัน (สัปดาห์วาร) หมายถึงการทำบุญหลังจากถึงแก่กรรมแล้ว ๗ วัน อาจเป็นการทำบุญหน้าศพ หรือทำบุญหลังจากเผาหรือบรรจุแล้ว
- ทำบุญ ๕๐ วัน (ปัฐมาสมวาร)
- ทำบุญ ๑๐๐ วัน (ศกมวาร)
- ทำบุญอุรี

การเลี้ยงพระในงานดังกล่าวแล้วนั้นในทางปฏิบัติทั่วไป แล้วแต่ความสะดวกของเจ้าภาพ ที่นิยมทำกัน มีดังนี้

๑. นิมนต์พระมาเจริญหรือสวดพระพุทธรมณฑ์ในตอนเย็นแล้วถวายภัตตาหารในตอนเช้าหรือเพล
๒. นิมนต์พระมาเจริญหรือสวดพระพุทธรมณฑ์ในตอนเช้าแล้วถวายภัตตาหารเช้าเสร็จในคราวเดียว
๓. นิมนต์พระมาเจริญ หรือสวด พระพุทธร มณฑ์ในตอนเพลแล้วถวายภัตตาหารเสร็จในคราวเดียว

การทำบุญเลี้ยงพระเป็น ประเพณี ที่นิยม ทำกัน ในหมู่ พุทธศาสนิกชนชาวไทย เพราะถือว่าเป็นการบำเพ็ญความดีให้เกิดสิริมงคล และเป็นการถวายความอุปถัมภ์แก่พระสงฆ์ผู้ดำรงพระศาสนา

อีกอย่างหนึ่ง ในความเป็นอยู่ของบุคคล นอกจากจะมีความสุข
ด้วยการบริโภคใช้สอยปัจจัยภายนอกแล้ว จำต้องมีความสุขด้วยการ
ทำความอบอุ่นใจให้แก่ตนเองด้วย การทำบุญเลี้ยงพระเป็นการทำความ
ดีเป็นเครื่องสร้างความสุขทางจิตใจ ผู้ทำบุญเลี้ยงพระย่อมมีความ
เข้มแข็งเบิกบานเกิดความอบอุ่นใจ คนในครอบครัว เช่น บุตรธิดา
เป็นต้นก็มีโอกาสร่วมบำเพ็ญกุศล พลอยชื่นชมยินดีด้วย เป็นแบบอย่าง
ที่ดีเป็นการปลูกฝังอุปนิสัยที่ดีงาม และเป็นเครื่องสนับสนุนให้
บำเพ็ญความดีอื่น ๆ ต่อไปอีก

๒. วันตรุษวันสงกรานต์

พิธีตรุษและพิธีสงกรานต์ เป็นประเพณีสำคัญอย่างหนึ่งของ
ไทยสืบมาแต่โบราณ ถือกันมาว่าวันตรุษเป็นวันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์
เป็นวันขึ้นปีใหม่ บางที่เรียกรวมกันไปว่าวันตรุษสงกรานต์

ตรุษ แปลว่า ตัด หรือ ขาด คือตัดปี ขาดปี หมายถึง
สิ้นปีเก่านั่นเอง วันตรุษนั้นนับอย่างจันทรคติ ตรงกับวันแรม ๑๕ ค่ำ
เดือน ๕ พิธีตรุษเป็นพิธีทางอินเดียฝ่ายใต้ แล้วลังกานำไปประยุกต์
ใช้กับพระพุทธศาสนา ต่อมา พระพุทธศาสนาแบบลังกาแพร่เข้ามา
ในประเทศไทย ก็นำเอาพิธีนี้มาด้วยตั้งแต่ในสมัยสุโขทัย

สงกรานต์ แปลว่า การย้าย, การเคลื่อนที่ คือ พระอาทิตย์
ย่างขึ้นสู่ราศีใหม่ อันได้แก่ราศีเมษ ถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ กำหนดใน
วันที่ ๑๓-๑๕ เมษายนของทุกปี

วันที่ ๑๓ เมษายน เป็นวันมหาสงกรานต์

วันที่ ๑๔ เมษายน เป็นวันเนา

วันที่ ๑๕ เมษายน เป็นวันเถลิงศก (ขึ้นปีใหม่)

พิธีตรุษแต่โบราณเป็นพระราชพิธีอย่างหนึ่ง เรียกว่าพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ เป็นพิธีใหญ่โต แต่ต่อมาเมื่อมีความนิยมในพิธีสงกรานต์มากขึ้น การพิธีต่าง ๆ ในวันตรุษก็ลดน้อยลงโดยลำดับ จนถึงปัจจุบันนี้นิยมผนวกเข้าเป็นงานเกี่ยวกับงานสงกรานต์ เรียกว่า พิธีตรุษสงกรานต์บ้าง พิธีสงกรานต์บ้าง ส่วนพิธีหลวงจักเพียงอย่างเดียว เรียกว่าพระราชพิธีสงกรานต์

พิธีสงกรานต์ที่ทำกันอยู่ทุกวันนี้ มีข้อปลีกย่อยแตกต่างกันไปตามท้องถิ่น แต่ที่ถือเป็นหลักทำกันทั่ว ๆ ไปมีดังนี้

- ทำบุญตักบาตร
- สรงน้ำพระ รดน้ำผู้ใหญ่ผู้สูงอายุ
- ก่อพระเจดีย์ทราย
- บังสุกุลอุ้งมือบรรพบุรุษ

นอกจากพิธีทำบุญดังกล่าวมาแล้ว ยังมีการร่อนน้ำสาดน้ำกัน เป็นการสนุกสนานรื่นเริง และแสดงไมตรีจิตมิตรภาพ ในบางท้องถิ่น นิยมปล่อยนกปล่อยปลาด้วย

แม้ในปัจจุบัน วันขึ้นปีใหม่ของไทย จะได้เปลี่ยนเป็นวันที่ ๑ มกราคม อย่างสากลนิยมแล้วก็ตาม แต่ประเพณีตรุษสงกรานต์ก็ยังมีความสำคัญและเป็นที่นิยมกันอยู่ ในการทำตามประเพณีนี้ นอกจากได้ประกอบการบุญกุศลแล้ว ยังเป็นโอกาสให้ได้สนุกสนานรื่นเริงกันตามแบบของไทยอีกด้วย วันตรุษสงกรานต์ จึงเป็นวันที่แสดงให้เห็นถึงชีวิตจิตใจของคนไทยที่สืบทอดกันมาแต่โบราณกาล.

๓. วันสารทไทย

วันสารทเป็นเทศกาลอย่างหนึ่ง ซึ่งเราถือเป็นเวลาทำบุญ กลางปี ตรงกับวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ เมื่อเทียบกับวันตรุษวัน-
สงกรานต์ วันตรุษเป็นวันทำบุญปลายปี วันสงกรานต์เป็นวันทำบุญต้น
ปี วันสารทเป็นวันทำบุญกลางปี ปลายปีเรามีพิธีตรุษ ต้นปีมีพิธี
สงกรานต์ กลางปีมีพิธีสารท

เดิมทีเดียว สารทเป็นพิธีของพราหมณ์ ทำในฤดูข้าวออกรวง
ใหม่ ๆ เป็นนํ้านม เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ข้าวในนาและเพื่อเซ่นสรวงบูชา
อุทิศกุศลให้บรรพบุรุษ

ต่อมาได้มีผู้นำพิธีนี้มาประยุกต์ใช้ ในพระพุทธศาสนา จัดเป็น
เทศกาลบำเพ็ญบุญ วัตถุประสงค์ในพิธีทำบุญวันสารท ได้แก่ ยาคุ, ข้าว
มธุปายาส, ข้าวทิพย์, กระจยาสารท แต่ที่นิยมทำกันทั่วไปคือ กระจ-
ยาสารท

ในสมัยสุโขทัย พิธีสารทที่จัดทำเป็นราชพิธี เรียกว่าพิธีภัทร-
บาท ในพระราชวังมีการปรุงข้าวมธุปายาส เสร็จแล้วพระราชาร่วม
ด้วยข้าราชการบริพาร นำไปถวายพระเถรานุเถระ เป็นเวลาถึง ๓ วัน ฝ่าย
ประชาชนก็นำข้าวมธุปายาสไปถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ตามอารามต่าง ๆ

ในสมัยต่อมาจนถึงปัจจุบัน สารทได้กลายเป็นพิธีเนื่องด้วย
พระพุทธศาสนาอย่างเดียว มีการถวายทานแก่พระสงฆ์ตามประเพณี
โดยมีวัตถุประสงค์ ทั้งนี้

- เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษ
- เพื่อความสุขความเจริญแก่ตนและครอบครัว
- เพื่อแสดงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่สมานสามัคคี
- เพื่อดำรงรักษาสันติภาพนิยมประเพณีและวัฒนธรรม
ของชาติ

๔. วัฒนธรรมทางภาษา

วัฒนธรรม คือ สิ่งที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ชาติใดมี
วัฒนธรรม ย่อมแสดงว่าประชาชนในชาตินั้นมีความอยู่ดี มีจิตใจสูง
ประกอบด้วยคุณธรรม ชาติไทยเป็นชาติที่มีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง
มาแต่โบราณกาล เรามีวัฒนธรรมในคำต่าง ๆ ทั้งทางวัตถุและทาง
จิตใจโดยสมบูรณ์

ในคำภาษาเรามีภาษาเป็นของตนเอง และมีแบบแผนในการ
ใช้ที่กำหนดไว้เป็นประเพณี จะต้องพูดให้ถูกต้องตามความนิยมเหมาะ
สมกับบุคคล ฐานะ กาลเทศะ เป็นต้น

สำหรับพระภิกษุสามเณร มีประเพณีนิยมในการใช้ภาษาที่ควร
กำหนดดังนี้

- ก. พระภิกษุสามเณรกับพระภิกษุสามเณร
 - ข. พระภิกษุสามเณรกับภุคพิศด
 - ก. พระภิกษุสามเณรกับพระภิกษุสามเณร
- พระภิกษุกับพระภิกษุ

— พระภิกษุผู้แก่พรรษาพูดกับพระภิกษุผู้น้อยพรรษา เรียกตนเองว่า ผม, ฉัน เรียกผู้น้อยพรรษาว่า คุณ, เธอ ตามควรแก่ฐานะ ใช้คำรับว่า ครับ, จ๊ะ

— พระภิกษุผู้น้อยพรรษาพูดกับพระภิกษุผู้แก่พรรษา เรียกตนเองว่า ผม, กระผม, เกล้า ๆ, เกล้ากระผม เรียกผู้แก่พรรษาว่า ท่าน, ไ้เท้า, พระเดชพระคุณ, ท่านเจ้าประคุณ, หลวงพี่, หลวงพ่อ, หลวงปู่, ฯลฯ ตามควรแก่ฐานะ ใช้คำรับว่า ครับ, ขอรับ, ขอรับกระผม

— พระภิกษุผู้มีพรรษาเสมอกันพูดกัน เรียกตนเองว่า ผม เรียกอีกฝ่ายหนึ่งว่า ท่าน, คุณ ใช้คำรับว่า ครับ

พระภิกษุกับสามเณร

— พระภิกษุพูดกับสามเณรเรียกตนเองว่า ฉัน เรียกสามเณรว่า เธอ, สามเณร. ใช้คำรับว่า จ๊ะ, เออ

— สามเณรพูดกับพระภิกษุ เรียกตนเองว่า ผม, กระผม, เกล้า ๆ, เกล้ากระผม เรียกพระภิกษุว่า หลวงพี่, หลวงพ่อ, หลวงปู่, ฯลฯ ท่าน, ไ้เท้า, พระเดชพระคุณ, ท่านเจ้าประคุณ. ใช้คำรับว่า ครับ, ขอรับ, ขอรับกระผม.

— สามเณรพูดกับสามเณร ใช้อย่างภิกษุผู้มีพรรษาเสมอกันพูดกัน

ข. พระภิกษุสามเณรกับคฤหัสถ์

- พระภิกษุสามเณรพูดกับภคฤหัสถ์ เรียกตนเองว่า อาตมา
อาตมภาพ, ฉัน, รูป เรียกภคฤหัสถ์ว่า คุณ, โยม, ท่าน
เธอ ฯลฯ ใช้คำรับว่า เจริญพร, จัะ ตามควรแก่ฐานะ
- ภคฤหัสถ์พูดกับพระภิกษุสามเณร เรียกตนเองว่า ผม,
กระผม, เกด้าฯ, เกด้ากระผม, ฉัน, คิฉัน, เรียกพระ-
ภิกษุสามเณรว่า คุณ, ท่าน, พระคุณเจ้า, พระคุณท่าน,
ใต้เท้า, พระเดชพระคุณ, ท่านเจ้าประคุณ, เณร, สามเณร,
หลวงพี่, หลวงพ่อ, หลวงปู่ ฯลฯ ใช้คำรับว่า กรับ,
ขอรับ, ขอรับกระผม, จัะ, ค่ะ, เจ้าค่ะ ตามสมควร
แก่ฐานะ

สำหรับพระบรมวงศานุวงศ์ ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้า (ม.จ.) ขึ้น
ไป มีคำใช้โดยเฉพาะต่างหากจากนี้.

ข. ภาควิชาธรรม

บทที่ ๑

คุณค่าและความสำคัญของพระพุทธศาสนา

ก. คุณค่าและความสำคัญของพระพุทธศาสนา

๑. ความหมายของคำว่าพุทธศาสนา

พุทธศาสนา คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าไม่ใช่เทพเจ้า หรือตัวแทนหรืออวตารของเทพเจ้า พระองค์ทรงเป็นมนุษย์ผู้ประเสริฐ เป็นอัครจริยบุรุษ คำสอนของพระองค์ไม่ใช่คำสั่ง แต่เป็นความจริงที่พระองค์ทรงค้นพบแล้วทรงประกาศแก่ชาวโลก ความจริงนี้เป็นหลักสากล เป็นกฎธรรมชาติที่มีอยู่เองตามธรรมดา ไม่มีใครบัญญัติ

หลักความจริงที่พระพุทธเจ้า ทรงค้นพบด้วยพระองค์เองแล้วประกาศไว้นี้ รวมกับพระวินัยที่พระองค์ทรงบัญญัติขึ้น เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของหมู่คณะ เรียกว่าพุทธศาสนา ดังนั้นจึงแยกพุทธศาสนาออกเป็น ๒ ส่วน คือ ธรรม และ วินัย

เมื่อกล่าวเฉพาะใจความสำคัญ คำสอนของพระพุทธเจ้าได้แก่

- ไม่ทำความชั่วทั้งปวง
- ทำแต่ความดี
- ทำใจให้สะอาดบริสุทธิ์

๒. คุณค่าและความสำคัญ

พระพุทธศาสนามีคุณค่าและความสำคัญ ดังต่อไปนี้

- ช่วยให้ชาติ มีความมั่นคงเป็นปึกแผ่น

พระพุทธศาสนา มีหลักคำสอนทุกระดับซึ่งบุคคลสามารถนำไปปฏิบัติได้ตามควรแก่อัธยาศัยของตน เมื่อบุคคลประพฤติปฏิบัติตามย่อมอยู่ร่วมกันได้เป็นปึกแผ่น เช่นภายในครอบครัว เมื่อทุกคนปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธศาสนา ทำหน้าที่ของตนให้ถูกต้อง พ่อแม่สงเคราะห์ลูกด้วยการห้ามไม่ให้ทำความชั่ว ให้ทำแต่ความดี และลูกเชื่อฟัง ปฏิบัติตาม ก็เป็นเหตุให้ครอบครัวเกิดความมั่นคง ไม่แตกแยกกัน เมื่อคนในชาติปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธศาสนา มีหลักธรรมสำหรับยึดถือปฏิบัติอย่างเดียวกัน มีขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมซึ่งเกิดจากพระพุทธศาสนา เป็นอย่างเดียวกัน ย่อมทำให้ชาติเกิดความเป็นปึกแผ่นมั่นคง

- ช่วยให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุข

คนจะมีความสุขด้วยเหตุมีปัจจัยภายนอก เช่นเงินทองเป็นต้นอย่างเดียวนั้นเพียงพอไม่ จำต้องมีหลักยึดเหนี่ยวเป็นที่พึ่ง

ทางจิตใจด้วย จึงจะอยู่เย็นเป็นสุข - พระพุทธศาสนาช่วยให้
เกิดความอบอุ่นใจแก่ผู้ประพฤติตาม เมื่อทุกคนมีคุณธรรม
ประจำใจ มุ่งทำหน้าที่การงานประกอบอาชีพโดยสุจริต ประเทศ
ชาติก็จะสงบเรียบร้อย ประชาชนก็อยู่เย็นเป็นสุขไม่มีความ
หวาดระแวง จะไปไหนมาไหนก็สะดวกปลอดภัย

—ช่วยให้เกิดศิลปกรรม

ศิลปกรรมต่าง ๆ เป็นสิ่งที่มีคุณค่าช่วยให้เกิดความสวย
งามและเป็นเครื่องเชิดชูเกียรติของชาติ แสดงให้เห็นว่าชน
ชาตินั้นเป็นผู้มีจิตใจละเอียดละไม และเป็นผู้มีวัฒนธรรมเป็น
ของตนเอง และยังแสดงถึงประวัติของชาตินั้นว่าได้เคยเจริญ
รุ่งเรืองมาแล้วอย่างไร ในอดีตด้วย ประเทศไทยมีศิลปกรรม
ต่าง ๆ มากมาย ทั้งจะเห็นได้จากโบราณสถานและโบราณวัตถุ
ต่าง ๆ เช่น โบสถ์ วิหาร เจดีย์ พระพุทธรูป เป็นต้น ซึ่งมี
อยู่ในที่ทั่วไป ศิลปกรรมเหล่านี้ ล้วนเกิดมาจากศรัทธาใน
พระพุทธศาสนาทั้งสิ้น

—ช่วยให้เกิดวัฒนธรรมทางภาษา

ภาษาบาลีเป็นที่มาสำคัญส่วนหนึ่งของภาษาไทย คำ
ไทยจำนวนมากมีรากศัพท์เป็นคำบาลีเช่น ราชา เวลา อาหาร
ยาน เหตุ ผล ยาม คุณ วัตถุ อุปกรณ์ ฯลฯ ที่เป็น
เช่นนั้น เพราะภาษาบาลีเป็นภาษาคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา

ไทยเรานับถือพระพุทธศาสนามาช้านาน จึงนำคำบาลีมา
ใช้ในภาษาไทย ทำให้ภาษาไทยขยายตัวมีคำใช้มากขึ้น และ
ไพเราะสละสลวยยิ่งขึ้น เกิดเป็นวัฒนธรรมทางภาษา
— ช่วยให้เกิดวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ

วัฒนธรรมไทยในด้านต่าง ๆ เช่น ความมีน้ำใจ การ
แสดงความเคารพ มารยาทในสังคม ประเพณีและพิธีกรรม
ต่าง ๆ ล้วนเกิดจากอิทธิพลของคำสอนในพระพุทธศาสนา
ทั้งสิ้น ชาวไทยเราประพฤติปฏิบัติตามคำสอน และระเบียบ
พิธีการต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนากันมาเป็นเวลาช้านานจน
เคยชิน กลายเป็นวัฒนธรรมในที่สุด

— ช่วยให้เกิดความรักความสามัคคี

พระพุทธศาสนาเป็นหลักสำหรับยึดเหนี่ยว และเป็นจุด
รวมจิตใจของชาวพุทธ สอนให้มีเมตตาปรารถนาที่ช่วยเหลือ
เกื้อกูลกัน จึงทำให้คนไทยรักใคร่กลมเกลียวเป็นน้ำหนึ่ง
ใจเดียวเหมือนมีสายเลือดเดียวกัน แม้ในทางสังคมวัคก็เป็
ศูนย์กลางที่ประชาชนมาพบปะชุมนุมกัน ช่วยให้เกิดความ
สามัคคีแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

บ. พระรัตนตรัย

พระรัตนตรัย แปลว่า แก้วอันประเสริฐ หรือสิ่งล้ำค่า
๓ ประการ หมายถึงสิ่งที่เคารพบูชาอันสูงสุดในพระพุท
ศาสนา ๓ อย่าง คือ

๑. พระพุทธเจ้า

๒. พระธรรม

๓. พระสงฆ์

ค. คุณของพระรัตนตรัย

๑. คุณของพระพุทธเจ้า

ก. วิสุทธิคุณ

๑. มีพระทัยบริสุทธิ์ปราศจากกิเลส ทรงละความชั่วได้
เด็ดขาดสิ้นเชิง

๒. มีพระจริยาวัตรบริสุทธิ์ ไม่ทำความชั่วทั้งในที่ลับ
และที่แจ้ง

๓. ตรัสวาจาที่เป็นประโยชน์ ไม่มุ่งร้ายเบียดเบียนใคร

๔. ทรงทำได้จริงอย่างที่สอน

๕. ทรงมีความบริสุทธิ์พระทัยในการสอน

ข. ปัญญาคุณ

๑. สามารถศึกษาเล่าเรียนวิชาการต่าง ๆ ได้รวดเร็วและ
สำเร็จทุกอย่าง

๒. ทรงรู้แจ้งวิชาการทั้งทางโลกและทางธรรม

๓. ตรัสรู้ความจริงอันประเสริฐด้วยพระองค์เอง

๔. ทรงสามารถสอนให้ผู้อื่นรู้ตาม และนำไปปฏิบัติให้
เป็นประโยชน์

๕. ทรงสามารถโต้ตอบปัญหาและแก้ไขเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้อย่างดีเยี่ยม

ก. กรุณาคุณ

๑. ทรงหวังประโยชน์สุขแก่ชาวโลกทั้งปวงไม่เลือกชั้นวรรณะ
๒. ทรงสละความสุขส่วนพระองค์ เพื่อยุติการรังแก
ประชาชนโดยไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยาก ไม่ย่อท้อ
ต่ออุปสรรคและอันตรายต่าง ๆ
๓. ทรงบำเพ็ญ ประโยชน์ แก่ชาวโลกโดยไม่หวังผลตอบแทน
๔. ทรงมีพระเมตตาเสมอแก่ทั้งในคนที่เคารพและคนที่คิด
ร้ายต่อพระองค์

๒. คุณของพระธรรม

๑. เป็นคำสอนที่ตรัสไว้ดีแล้ว เป็นความจริงแท้ พิสูจน์ได้
ทุกกาลสมัย
๒. เป็นคำสอนที่ประพฤติปฏิบัติแล้ว จะเห็นผลประจักษ์แก่
ตนเอง
๓. ทำให้เราเว้นจากความชั่วและประพฤติดี
๔. ทำให้มีจิตใจมั่นคง สงบ เยือกเย็น มีปัญญา รู้จริงและมี
เหตุผล

๕. ทำให้ผู้ปฏิบัติพ้นจากทุกข์และความเสื่อม ประสบความสุข
ความเจริญ

๓. คุณของพระสงฆ์

๑. ปฏิบัติเป็นตัวอย่าง และเป็นผู้นำทางจิตใจ
๒. ศึกษาพระธรรม และสืบอายุพระพุทธศาสนา
๓. สั่งสอนประชาชน และเป็นแหล่งเผยแผ่ความดี
๔. สงเคราะห์ประชาชนในทางที่ชอบ
๕. เป็นผู้ดำรง และส่งเสริมวัฒนธรรมที่ดีงาม

ง. ไตรสรณาคัมภีร์

ความหมาย

ไตรสรณาคัมภีร์ แปลว่า การเข้าถึงพระรัตนตรัย หมายถึง การน้อมใจระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัย และยึดถือเป็นแนวทางแห่งการปฏิบัติ คือ จะทำอะไรก็ต้องเป็นไปตามทำนองคลองธรรม ไม่ผิดจากคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า
วิธีเข้าถึงพระรัตนตรัย

๑. ทางกาย โดยการกราบไหว้ สักการบูชา และประพฤติ
กายสุจริต
๒. ทางวาจา โดยการเปล่งวาจาถึงพระรัตนตรัย สวด
สรรเสริญพระคุณของพระรัตนตรัย และประพฤติวจีสุจริต

๓. ทางใจ โดยการท้งใจระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัย น้อม
เอาพระคุณ นั้น มาไว้ในใจ และ ทำใจให้มีโมโนสุจริต

คำถึงพระรัตนตรัย

- พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ. ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้า ว่าเป็น
ที่พึ่งที่ระลึก
- ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ. ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรม ว่าเป็น
ที่พึ่งที่ระลึก
- สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ. ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์ ว่าเป็น
ที่พึ่งที่ระลึก
- ทฺติยम्ภี พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ. ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้า ว่าเป็น
ที่พึ่งที่ระลึก แม้ครั้งที่สอง
- ทฺติยम्ภี ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ. ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรม ว่าเป็น
ที่พึ่งที่ระลึก แม้ครั้งที่สอง
- ทฺติยम्ภี สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ. ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์ ว่าเป็น
ที่พึ่งที่ระลึก แม้ครั้งที่สอง
- ตติยम्ภี พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ. ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้า ว่าเป็น
ที่พึ่งที่ระลึก แม้ครั้งที่สาม
- ตติยम्ภี ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ. ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรม ว่าเป็น
ที่พึ่งที่ระลึก แม้ครั้งที่สาม
- ตติยम्ภี สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ. ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์ ว่าเป็น
ที่พึ่งที่ระลึก แม้ครั้งที่สาม

บทที่ ๒

พุทธโอวาท ๓°

พุทธโอวาท คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่พระองค์ทรง
อบรมสั่งสอนเวไนยสัตว์ มี ๓ ประการ คือ

๑. ไม่กระทำความชั่วทั้งปวง
๒. ทำแต่ความดี
๓. ทำใจให้สะอาดบริสุทธิ์

ไม่กระทำความชั่ว คือ การไม่กระทำความชั่วด้วย กาย วาจา ใจ หมายถึงเว้นจากทุจริต ไม่กระทำความบาป คือความผิดความชั่ว ที่เป็นเหตุให้ได้รับความเดือดร้อนทั้งหมก ตามพุทธพจน์ว่า สพฺพปาปสฺส อภินิ แผลว่า การไม่ทำความชั่วทั้งปวง

ทำแต่ความดี คือ ประกอบสุจริต ได้แก่ ประพฤติดีด้วยกาย วาจา และใจ กระทำบุญกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญยิ่งขึ้น ตามพุทธพจน์ว่า กุสลสฺสุปสมฺปทา แปลว่า การบำเพ็ญกุศลให้บริบูรณ์

ทำใจให้สะอาดบริสุทธิ์ คือ ทำใจไม่ให้มี ความโลภ ความโกรธ ความหลง การทำใจของตนให้หมดจดจากเครื่องเศร้าหมองนั้น ได้แก่ การชำระจิตของตนให้ผ่องใสบริสุทธิ์สะอาดปราศจากมลทิน อันเนื่องมาจากความโลภ ความโกรธ ความหลง โดยการฝึกอบรมจิตใจ และเจริญปัญญาไปตามลำดับจนกว่าจะให้หมดโดยเด็ดขาด ตามพุทธพจน์ว่า สจิตฺตปริโยทปนํ แปลว่า การทำจิตของตนให้ผ่องใส

บทที่ ๓

สิกขา ๓^๑

สิกขา แปลว่า การศึกษา การสำเนียงก การฝึกอบรม ในที่นี้หมายถึงการฝึกฝนอบรมความประพฤติ จิตใจและสติปัญญาให้มีความเจริญงอกงาม โดยมีจุดหมายหมายเพื่อบรรลุแจ้งเห็นจริงซึ่งสิ่งทั้งหลายตามสภาวะ แล้วละกิเลสเป็นเหตุให้หมดความทุกข์ มี ๓ อย่าง คือ

๑. อริสัจสิกขา (ศีล) หมายถึง การมีความตั้งใจสำรวมรักษา กาย วาจา ให้เรียบร้อย ศีลที่ควรทราบในที่นี้ มี ๕ ประการ คือ

- ก. ศีล ๕ เป็นศีลที่คฤหัสถ์พึงรักษาปฏิบัติ
- ข. ศีล ๘ เป็นศีลที่อุบาสกอุบาสิกาพึงรักษาปฏิบัติให้ยิ่งขึ้นไป ถ้าสมทานรักษาดำเนินในวัฏฏะอุโบสถเรียกว่าอุโบสถศีล
- ค. ศีล ๑๐ เป็นศีลที่สามเณรต้องรักษาปฏิบัติ
- ง. ศีล ๒๒๗ เป็นศีลที่พระภิกษุต้องรักษาปฏิบัติ
- จ. ศีล ๓๑๑ เป็นศีลที่พระภิกษุณีต้องรักษาปฏิบัติ

แม้ว่าศีลจะมีประเภทแตกต่างกัน เมื่อย่อแล้ว ก็คือ การตั้งใจสำรวมรักษา กาย วาจา ให้เรียบร้อยปราศจากอกุศลกรรม อันนำมาซึ่งโทษ และความเสื่อมเสียทั้งแก่ส่วนตัวและหมู่คณะ เมื่อมีศีลบริสุทธิ์ ก็ย่อมได้รับอานิสงส์มีความไม่เดือดร้อนใจ ไม่มีเวรภัย และได้รับยกย่องชมเชยจากปวงชนเป็นต้น สงคมก็มีความสงบสุข

๒. **อธิจิตตสิกขา** (สมาธิ) คือการทำใจให้มั่นคงแน่วแน่ ไม่ให้จิตฟุ้งซ่านไปตามอารมณ์ต่าง ๆ เป็นอย่างหนึ่งของการเจริญภาวนาหรือเจริญกัมมัฏฐาน ซึ่งมีอยู่ ๒ อย่าง คือ

ก. สมถกัมมัฏฐาน วิธีฝึกอบรมจิตใจให้เกิดความสงบ

ข. วิปัสสนากัมมัฏฐาน วิธีฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้ง
สมถกัมมัฏฐาน เป็นเรื่องของอธิจิตตสิกขาโดยตรง ส่วนวิปัสสนากัมมัฏฐานเป็นเรื่องต่อเนื่องถึงอธิปัญญาสิกขา อธิจิตตสิกขานี้พูดง่าย ๆ ก็คือการฝึกอบรมสมาธิ ทำจิตให้มีความเข้มแข็งหนักแน่นมั่นคง เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง มีสติรู้จักยับยั้งชั่งใจ ทำการต่าง ๆ ด้วยความเพียรพยายามและมุ่งมั่นจริงจัง

๓. **อธิปัญญาสิกขา** (ปัญญา) คือการฝึกอบรมเพื่อเจริญปัญญา ในเบื้องต้นเราต้องทราบถึงทางเกิดของปัญญาก่อนว่า ปัญญาเกิดขึ้นได้อย่างไรบ้าง ตามหลักพระพุทธศาสนาท่านกล่าวถึงทางเกิดปัญญาไว้ ๓ ทาง คือ

ก. จินตามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการคิด

ข. สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากการฟังหรือการเล่าเรียน

ค. ภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการฝึกฝนปฏิบัติ

เราต้องฝึกฝนอบรมปัญญาให้เกิดขึ้นและเจริญงอกงามด้วยการคิดพิจารณาไตร่ตรองสอบสวนค้นคว้าทบทวน ศึกษาเล่าเรียนสดับตรับฟัง และลงมือปฏิบัติให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริง ในทางคติโลก การฝึกฝนอบรมปัญญา ช่วยให้แก้ไขปัญหิต่าง ๆ ได้สำเร็จเป็นอย่างดี ในทางคตินิธรรม ทำให้สามารถละกิเลสพ้นทุกข์ทั้งปวงได้

บทที่ ๔

ทุจจริต ๓ สุจจริต ๓^๑

ก. ทุจจริต ๓

คำว่า ทุจจริต แปลว่า ความประพฤติชั่ว หมายถึง การกระทำความชั่วทางกาย วาจา ใจ อันเป็นเหตุให้เกิดความเดือดร้อนแก่ตนเองและคนอื่น ผู้ประพฤติทุจจริต ย่อมเกิดความร้อนใจว่า ตนได้ทำความชั่ว^๒ ไม่เป็นอันอยู่สงบสุข ผู้อื่นก็พลอยได้รับความเดือดร้อนตามไปด้วย ทุจจริตมี ๓ อย่าง คือ

๑. กายทุจจริต ความประพฤติชั่วทางกาย

๒. วาจาทุจจริต ความประพฤติชั่วทางวาจา

๓. มโนทุจจริต ความประพฤติชั่วทางใจ

กายทุจจริต มี ๓ ประการ^๓

๑. ปาณาติบาต การฆ่าสัตว์

๒. อทินนาทาน การลักทรัพย์

๓. กาเมสุมิฉฉาจาร การประพฤติผิดในกาม

วาจาทุจจริต มี ๔ ประการ^๓

๑. มุสาวาท การพูดคำเท็จ

๒. บิสุณวาจา การพูดส่อเสียด

๓. ผรุสวาจา การพูดคำหยาบ

๔. สัมผัปปลาป การพูดเพ้อเจ้อ

๑. ท.ป.า. ๑๑/๒๒๘/๒๒๓.

๒. อจ.ทก. ๒๐/๒๔๘/๖๓.

๓. อจ.ทสก. ๒๔/๑๘๘/๓๐๒.

มโนทุจริต มี ๓ ประการ^๑

๑. อภิชฌา คิดเพ่งแทะจะได้ของเขา
๒. พยาบาท คิดเบียดเบียนผู้อื่น
๓. มิจฉาทิฎฐิ เห็นผิดจากคลองธรรม

กิริยาที่ทำให้คนและสัตว์ตาย เรียกว่าการฆ่า การทำร้ายร่างกาย หรือการทรมานสัตว์ ให้ได้รับความลำบากด้วยประการใดก็ตาม ก้อนุโลมเป็นการฆ่าเช่นกัน

การถือเอาสิ่งของที่เขาไม่อนุญาต ด้วยอาการแห่งขโมย เรียกว่าลักทรัพย์ การเลียงภาษี การลักลอบของหนีภาษี การกดโกง การฉ้อราษฎร์บังหลวง การข่มขืน การปลอมแปลงสินค้าและเอกสาร ทำลายของของผู้อื่น เป็นต้น ก้อนุโลมเป็นการลักทรัพย์

การประพฤติดิฉินในกาม การล่วงประเวณี ในสตรีที่เขาหวงห้าม เรียกว่าประพฤติดิฉินในกาม การทำลายน้ำใจผู้อื่นด้วยการล่วงเกินในสิ่งที่เขารักใคร่หวงแหน ก้อนุโลมเป็นการประพฤติดิฉินในกาม

การพูดให้ผิดจากความเป็นจริง เช่นรู้ว่าไม่รู้ เห็นว่าไม่เห็น หรือแสดงอาการทางกาย เช่น เขียนหนังสือหลอกลวง หรือโบกมือปฏิเสธ สันศิระชะ เป็นต้น เรียกว่า พูดคำเท็จ

การพุกยุงให้ผู้อื่นแตกร้างกัน เรียกว่า พุกส่อเสียด

การพุกคำ หรือ แข่ง พุกด้วยคำหยาบคายไม่น่าฟัง ระคาย โสด เรียกว่า พุกคำหยาบ

๑ อญ.ทสก. ๒๔/๑๘๘/๓๐๒.

การพูดคำเหลวไหลหาสาระมิได้ กลกโปกฮา พูดเรื่อยเปื่อย
ตามอารมณ์ของตน ไม่มีเหตุผล ไม่รู้จักกาลเทศะ เรียกว่า พูดเพ้อเจ้อ
ความคิดฟุ้งเฟื่อง อยากได้ทรัพย์สินสมบัติ ของผู้อื่นมาเป็นของตน
เรียกว่า คิดฟุ้งอยากจะได้ของเขา

การคิดร้าย คิดเบียดเบียนผู้อื่น ตลอดจนการแค้นใจคิดทำร้าย
เขา อยากให้ผู้อื่นประสบความพินาศ เรียกว่า คิดเบียดเบียนผู้อื่น

ความคิดเห็นผิดจากหลักธรรม เช่น เห็นว่าบาปไม่มี บุญไม่มี
โลกนี้โลกหน้าไม่มี คุณบิดามารดาไม่มี เหตุปัจจัยไม่มี ถึงคราวดีก็ดี
เอง ถึงคราวร้ายก็ร้ายเอง เป็นต้น เรียกว่า เห็นผิดจากคลองธรรม

โทษของการประพฤติดุจริต มี ๕ ประการ^๑

๑. ตนย่อมติเตียนตนเองได้
๒. ผู้รู้ใคร่กรวญแล้วย่อมติเตียน
๓. เสื่อมเสียชื่อเสียง
๔. เวลาจะตายไม่มีสติ
๕. ตายแล้วไปสู่ทุคติ

ข. สุจริต ๓

คำว่า *สุจริต* แปลว่า *ความประพฤติดี* หมายถึงการ
กระทำความดี ทางกาย วาจา ใจ อันเป็นเหตุให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตน
และคนอื่น ผู้ประพฤติสุจริตย่อมอยู่สงบสุข และมีความอุ่นใจว่า
ตนได้ทำความดี ผู้อื่นก็พลอยได้รับความสุขความร่มเย็นไปด้วย สุจริต
มี ๓ ประการ คือ

๑. อภ. ปญจก. ๒๒/๒๔๑/๒๕๖.

๑. กายสุจริต ความประพฤติชอบทางกาย
๒. วาจสุจริต ความประพฤติชอบทางวาจา
๓. มโนสุจริต ความประพฤติชอบทางใจ

กายสุจริต มี ๓ ประการ^๑

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการฆ่า การเบียดเบียน
มีเมตตากรุณาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
๒. อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการลักทรัพย์ เคารพใน
กรรมสิทธิ์ของกันและกัน
๓. กาเมสุมิฉฉาจารา เวรมณี เว้นจากการประพฤติกผิดใน
กาม ไม่ล่วงละเมิดประเพณีในทางเพศ

วาจสุจริต มี ๔ ประการ^๑

๑. มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ รักษาคำสัตย์
๒. บัสนาย วาจาเย เวรมณี เว้นจากการพูดส่อเสียด พูดแต่
คำสมานสามัคคี
๓. ผรุสสาย วาจาเย เวรมณี เว้นจากการพูดคำหยาบ พูด
แต่คำสุภาพอ่อนหวาน
๔. สมมุขปฺปลาปา เวรมณี เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ พูดแต่คำ
จริง มีสาระประโยชน์ ถูกกาลเทศะ

มโนสุจริต มี ๓ ประการ^๑

๑. อนภิชฌา ไม่กิดเฟื่องเลี้ยงของเขา ยินดีในของของตน

๒. อพฺยาปาท ไม่คิดร้ายคิดเบียดเบียนผู้อื่น มีความ
ปรารถนาดี หวังความสุขความเจริญแก่คนและสัตว์ทั่วไป
๓. สมฺมาทิฏฐิ มีความเห็นถูกต้อง เช่น เห็นว่า ทำดีได้ดี
ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น

สุจริต ๓ ประการนี้ เป็นกิจควรประพฤติ เพราะผู้ที่ประพฤติ
สุจริต ย่อมได้รับอานิสงส์ ๕ ประการ คือ^๑

๑. ตนเองย่อมไม่เดือดร้อนตนเองไม่ได้
๒. ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วย่อมสรรเสริญ
๓. เกียรติคุณย่อมฟุ้งซางไป
๔. เวลาจะตายก็มีสติ
๕. ตายแล้วย่อมไปสู่สุคติ

บทที่ ๕

ธรรมกุ่มครองโลก ๒°

ธรรมกุ่มครองโลก คือ ธรรมที่ช่วยปกปักรักษาชาวโลกให้อยู่
ร่มเย็นเป็นสุข มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่เดือดร้อนวุ่นวาย
เรียกตามบาลีว่า โลกปาธธรรม มี ๒ อย่าง คือ

๑. หิริ ความละอายใจต่อการทำความชั่ว

๒. โอตตัปปะ ความเกรงกลัวต่อความชั่ว

ประชาชนที่รวมกันเป็นหมวดหมู่ ตั้งแต่ครอบครัวหนึ่งเป็น
ต้นไป จนถึงประเทศหนึ่ง ชาติหนึ่ง ย่อมมีอริยาศัยต่างกัน มีกำลังไม่
เท่ากัน เมื่อเป็นเช่นนี้ ย่อมเป็นธรรมดา ผู้ที่มีอริยาศัยหยาบ มีกำลัง
มากก็จะข่มเหงเบียดเบียนคนอื่น ซึ่งมีอริยาศัยสุภาพ มีกำลังน้อย
ความสุข และความเป็นอิสระเสรีย่อมไม่มี มีแต่การเบียดเบียนซึ่งกัน
และกัน ทั้งทางตรงและทางอ้อม ชาวโลกย่อมอยู่ด้วยความเดือดร้อน
ปราศจากความสุข ด้วยเหตุฉะนั้น ผู้ปกครองหมู่คณะและผู้บริหาร
ประเทศชาติจึงต้องออกกระเบียบข้อบังคับตลอดถึงกฎหมายของบ้านเมือง
เพื่อห้ามปรามประชาชนไม่ให้ทำความผิด กุ่มครองหมู่คณะ และ
ประชาชนให้อยู่ด้วยความสงบสุข แต่ระเบียบข้อบังคับและกฎหมายหา
กุ่มครองโลกได้แท้จริงไม่ เพราะยังมีคนจำนวนมากฝ่าฝืนระเบียบข้อ
บังคับและกฎหมาย แม้ทางบ้านเมืองจะมีเรือนจำไว้ขังคนประเภทนี้

เขาก็หาเช็ดถูลาบไม้ เพราะระเบียบข้อบังคับและกฎหมาย คຸ່ມครอง
เพียงภายนอกเท่านั้น หากภายในคือจิตใจไม่ พระพุทธศาสนาจึงสอน
ธรรมสำหรับคຸ່ມครองทั้งภายในและภายนอก เรียกว่า ธรรมคຸ່ມครองโลก

หิริ แปลว่า ความละอาย หมายถึงความละอายใจต่อการ
ทำความชั่ว หิรินี้มีลักษณะเกลียดความชั่ว^๑ ผู้มีหิริย่อมละอายแก่ใจ
ตนเองในเมื่อจะกระทำความที่เป็นทุจริต ทั้งในที่ลับและในที่แจ้ง ไม่
ว่าทาง กาย วาจา หรือใจ แม้จะไม่มีบุคคลอื่นใดทราบ ตนก็ทราบ
และรู้เห็นด้วยตนเอง ความละอายต่อการทำความชั่วที่เกิดขึ้นใน
ใจตนเองนี้ ชื่อว่า หิริ

หิริ เป็นอัตถจริปไทย เพราะเกิดจากภายในตน ละอายบาป
หรือเกลียดบาปก็เกิดจากความนึกคิดของตนหมด คนผู้จะเกิดหิริก็ด้วย
นึกถึงเหตุ ๔ อย่าง คือ^๒ นึกถึงชาติ คือกำเนิดของตน ว่า ตนเกิดเป็น
คนมีชาติตระกูล หากจะทำความชั่วก็จะเสื่อมเสียไม่สมแก่วงศ์ตระกูล
๑ นึกถึงวัย คืออายุของตนว่า เกิดผ่านวัยมาโดยลำดับ ถ้าทำชั่วก็เสียวัย
เปล่านั้นเสียตายที่ได้เพียรสั่งสมคุณงามความดีมานาน ๑ นึกถึงความ
กล้าว่า คนผู้ทำชั่วนั้นหาใช่คนกล้าจริงไม่ แต่เป็นคนขลาดต่างหาก
ผู้ชกจากการทำชั่วได้นั้นแหละคือผู้กล้าแท้ ๑ นึกถึงวิชาความรู้ของตน
ว่า ตนศึกษามีความรู้ หากทำชั่วลงก็เสียความรู้เปล่า ๑ คนนึกถึง
เหตุ ๔ นี้ ย่อมมีหิริได้

๑. มโนรตปฺรณ ๒/๘

๒. ปรมคฺคทที่ปนี อรรถกถาอิติวุตตก. หน้า ๒๐๘

โอดต๊ปปะ แปลว่า ความเกรงกลัว หมายถึงความเกรงกลัว
ต่อความชั่ว ก็มองเห็นโทษในการทำชั่ว สะกิดไม่กล้ากระทำความผิด
เป็นทุจริตเพราะชยาค่อผลแห่งทุจริตนั้น นี่ชื่อว่า โอดต๊ปปะ

โอดต๊ปปะ เป็นโลकारิปปไทย คือดีโลกหรือคนส่วนใหญ่เป็น
เหตุจูงจากการทำชั่ว โดยเกรงกลัวคนอื่นติเตียน หรือกลัวถูกทำโทษ
ตามกฎหมายบ้านเมือง

บทที่ ๖

ธรรมทำให้งาม ๒^{*}

ธรรมทำให้งาม คือ หลักธรรมที่ทำให้ผู้ปฏิบัติตามมีกิริยา
มรรยาทงาม น่านิยมนับถือ ช่วยส่งเสริมความงามที่มีอยู่แล้วให้เด่น
ขึ้น ทำให้มีความงามสมบูรณ์ คือ งามทั้งภายในและภายนอก มี ๒ อย่าง
คือ

๑. **ขันติ** ความอดทน

๒. **โสรัจจะ** ความสงบเสงี่ยม

ความงามของคนมี ๒ ประเภท คือ

ก. **งามโดยรูปสมบัติ** คือ เกิดมา มีรูปร่างลักษณะสมส่วน
หน้าตาสวยงาม ผิวพรรณผ่องใส ทั้งรูปร่างสันตักไม่สูงหรือต่ำเกินไป
ไกรพบเห็นก็เจริญตาพึงพอใจ ยิ่งเพิ่มเครื่องนุ่งห่มประดับประดาเข้า
ก็ยิ่งดูสวยงามดี อย่างนี้เรียกว่า งามภายนอก คือ งามโดยรูปร่าง
ลักษณะ

ข. **งามโดยคุณสมบัติ** คือ ความงามแห่งความประพฤติ
กล่าวคือ เป็นผู้มียมรรยาทเรียบร้อยงาม กิริยาท่าทางสุภาพนมนวล
น่าเลื่อมใส เพราะมีจิตใจประกอบด้วยคุณธรรม คือ ขันติ โสรัจจะ
อย่างนี้เรียกว่า งามภายใน คือ งามด้วยกิริยามรรยาทความประพฤติดี

ขันติ ความอดทน แยกออกเป็น ๔ ประเภท คือ

๑. *อดทนต่อทุกข์เวทนา* ได้แก่ อดทนต่อความเจ็บไข้ได้ป่วย ความทุกข์ทรมาน บิบัติต่าง ๆ ทางร่างกาย ไม่แสดงอาการ ทุณทุรายด้วยเวทนานั้น

๒. *อดทนต่อความลำบากตรากตรำ* ได้แก่ อดทนต่อความ เหนื่อยยากลำบาก ในการประกอบอาชีพการงาน ไม่ย่อท้อต่อคืนฟ้า อากาศ หนาวร้อน หิวกระหาย เป็นต้น

๓. *อดทนต่อการล่วงเกิน* ได้แก่ อดทนต่อคำพูดหรือกิริยา ล่วงเกินของผู้อื่น ไม่ตอบโต้ด้วยคำร้าย หรือแสดงอาการไม่สุภาพ ออกมา เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อดทนต่อความเจ็บใจ

๔. *อดทนต่ออำนาจกิเลส* ได้แก่ อดทนต่อกิเลสต่าง ๆ ที่ ยั่ววนใจ เช่น อดทนต่อความอยากที่เกิดขึ้น ไม่ประพฤติดิตทำนอง กลองธรรม ไปตามอำนาจความอยากนั้น

ผู้มีขันติย่อมได้อานิสงส์ ๕ ประการคือ^๑

๑. เป็นที่รักที่ชอบใจของคนทั่วไป
๒. ไม่มีเวรมีภัยกับใคร
๓. เวลาตายก็มีสติ
๔. ไม่เกิดความผิดความเสียหายต่าง ๆ
๕. ตายไปแล้วสู่สุคติ

โสรจจะ ความสงบเสงี่ยม คือ รู้จักทำจิตให้แช่มชื่น ในเมื่อ

ต้องอดทน มีกิริยาสงบเสงี่ยมแสดงอาการเป็นปกติเสมือนหนึ่งไม่มีอะไรผิดแปลกเกิดขึ้น ควบคุมความรู้สึกต่าง ๆ ไม่ให้แสดงออกโดยไม่เหมาะสม เมื่อทำได้เช่นนั้น มิใช่ความสวยงามจะเกิดขึ้นอย่างเดียวกันนั้น ปัญญาจึงพลอยเกิดขึ้น ทำให้สามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ดียิ่งด้วย

คุณธรรมทั้ง ๒ ประการนี้ เป็นอาการอันประเสริฐยิ่งกว่าเครื่องประดับทั่วไป เพราะเครื่องประดับที่เป็นของภายนอกกาย ต้องแต่งจึงจะสวย และสวยเพียงภายนอก ทั้งไม่คงทนถาวร ขึ้นกับกาลสมัย และสายตาของผู้พบเห็นว่าถูกใจหรือไม่เพียงใด ส่วนขันติและโสรจจะเป็นคุณธรรมที่อยู่ภายใน เป็นของประจำตัว เหมาะสมแก่ทุกคนไม่เลือกชั้นเพศวัย หรืออยู่ในยุคสมัยใด ทั้งคงทนถาวร ทำให้บุคคลผู้นั้นมีความงามพร้อมทั้งภายนอกและภายใน เป็นความงามที่แท้จริงและสมบูรณ์ นอกจากนั้น ผู้ที่มีขันติและโสรจจะย่อมมีใจสงบ หนักแน่น มั่นคง เป็นเครื่องอุดหนุนให้ทำกิจการทั้งปวงสำเร็จได้ด้วยดี

บทที่ ๗

บุคคลหาได้ยาก ๒

บุคคลหาได้ยาก คือ บุคคลที่ไม่ค่อยปรากฏมาให้พบเห็นได้บ่อยนัก เพราะจะต้องเป็นผู้มีความสามารถ คุณสมบัติ หรือลักษณะที่ดีเด่นเป็นพิเศษกว่าคนทั่ว ๆ ไป เช่น พระพุทธเจ้า พระเจ้าจักรพรรดิ ชื่อว่าเป็นบุคคลหาได้ยาก เพราะนานนักหนาจึงอุบัติในโลก ส่วนบุคคลบางประเภทจะต้องบำเพ็ญคุณธรรมบางอย่างให้ครบถ้วน จึงจะถือว่าเป็นผู้อยู่ในภาวะนั้น ๆ ได้ ในบรรดาบุคคลหาได้ยากประเภทต่าง ๆ นั้น ในที่นี้หมายเอาบุคคล ๒ พวก คือ

๑. บุพการี ผู้ทำอุปการะก่อน

๒. กตัญญูกตเวที ผู้รู้อุปการะที่ทำแล้วและตอบแทน

บุพการี หมายถึง บุคคลผู้แนะนำสั่งสอนช่วยเหลืออุปถัมภ์เลี้ยงดูผู้อื่นก่อน ด้วยความเมตตากรุณา มิได้หวังผลประโยชน์ตอบแทน เช่น พระพุทธเจ้า บิณฑามารดา ครูอาจารย์ เป็นต้น

บุพการี หาได้ยากเพราะ

๑. คนส่วนมากทำอะไรก็หวังผลตอบแทน เช่น อยากได้ผลประโยชน์ อยากได้หน้าได้ตา อยากได้รับคำชมเชย เป็นต้น
๒. คนส่วนมากพอใจ ที่จะได้รับผลประโยชน์จากผู้อื่นมากกว่าจะเป็นผู้ให้

๓. คนส่วนมากทำอะไรก็กลัวเสียเปรียบผู้อื่น จึงไม่กล้าลงมือทำความดีแก่ผู้อื่นก่อน มีแต่จะคอยรอให้คนอื่นทำก่อน

๔. คนส่วนมากแม้จะคิดช่วยเหลือผู้อื่น ก็มักจะไม่ไ้ทำด้วยความจริงใจ และไม่ทำจริงจัง หวังเพียงเป็นบุญคุณเท่านั้น

๕. การกระทำประโยชน์แก่ผู้อื่น ต้องอาศัยจิตใจที่เข้มแข็งมีความเสียสละมาก

๖. การทำความดีของบุพการีบุคคลนั้น ต้องบริสุทธิ์ใจ มีเมตตา กรุณา เป็นต้น

กตัญญูกตเวที หมายถึงบุคคลผู้ระลึกถึงความดีที่ผู้อื่นกระทำไว้แก่ตนและหาทางตอบแทนคุณความดีนั้นอยู่เสมอ

กตัญญูกตเวที หาได้ยากเพราะ

๑. คนจำนวนมากได้ดีมีความสุขแล้วมักลืมตัว ลืมผู้เคยมีอุปการะแก่ตน

๒. คนจำนวนมากเห็นแก่ตัว อยากได้รับผลประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว

๓. คนจำนวนมากแสวงหาผลประโยชน์ โดยมีคำอ้างว่าผู้อื่นมีคุณความดีที่ตนได้พึ่งพาอาศัยอย่างไร

๔. คนจำนวนมาก เมื่อจะตอบแทนคุณแก่ผู้ใด มักจะทำเพียงเพื่ออวดตนแก่ผู้อื่น ว่าตนมีความ กตัญญูกตเวที มีไ้ทำความดีด้วยความบริสุทธิ์ใจและจริงจัง

๕. คนจำนวนมาก มักเมินเฉยต่ออุปการะที่คนอื่นทำแก่
 คนโดยกึกเสียวว่า เขาอุกหนุนเอื้อเฟื้อแก่ตนเพียงนึก
 หน่อยหรือเขาทำตามหน้าที่ของเขา
๖. คนบางคนแสดงให้เขาเห็นว่าตนเป็นคน กตัญญูกตเวที
 เพราะหวังผลประโยชน์บางอย่างจากเขา

บทที่ ๘

อิทธิบาท ๔

อิทธิบาท คือ คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ หรือ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จ มี ๔ อย่าง คือ

๑. ฉันทะ ความพอใจ

๒. วิริยะ ความเพียร

๓. จิตตะ ความคิด

๔. วิมังสา ความไตร่ตรอง

ความชอบใจพอใจในสิ่งที่ทำ มุ่งมั่นอยากทำสิ่งนั้นให้สำเร็จ แม้เป็นงานใหญ่หรือ ยากง่ายก็ไม่ว้าวหวั่นไหวเบื่อหน่าย ตั้งใจที่จะทำและใส่ใจสิ่งที่ต้องการนั้นอยู่เสมอ อย่างนี้เรียกว่า ฉันทะ

ความหมั่นความขยันประกอบกิจการงาน หรือความกล้าหาญ ในการต่อสู้กับความยากความลำบาก สามารถเอาชนะความเบื่อหน่าย ความอดทนระอาใจ ความท้อแท้ใจ มิได้ย่อท้อ มุ่งแต่ความสำเร็จ เป็นเบื้องหน้า เมื่อยังไม่สำเร็จบรรลุเป้าหมายครบถ้วน ก็ยังไม่เลิกละ ทราบนั้น ทำไปจนกว่าจะสำเร็จดังที่ตั้งใจไว้ อย่างนี้เรียกว่า วิริยะ

เมื่อทำสิ่งใดจิตใจก็จ่อต่อสิ่งนั้น ทำสิ่งนั้นด้วยความคิด ไม่ปล่อยจิตให้ฟุ้งซ่านไปในสิ่งอื่นอย่างนี้เรียกว่า จิตตะ

การใช้ปัญญาพิจารณาหาเหตุผล ในกิจการงานที่ประกอบ

นั้น คอยทบทวนตรวจสอบวัดผลงานอยู่เสมอ เมื่อทราบเหตุผลโดย
ประจักษ์แล้ว สามารถเปลี่ยนแปลงแก้ไขปรับปรุงเพื่อให้การงานนั้น
สำเร็จเรียบร้อยเป็นผลดีสมความปรารถนา อย่างนี้เรียกว่า วิมังสา

ธรรม ๔ ประการนี้ มีความเกี่ยวโยงเนื่องถึงกัน คือ ฉันทะ
ช่วยให้เกิดวิริยะ เมื่อวิริยะเกิดแล้วก็สนับสนุนจิตตะให้เกิดได้ด้วย เมื่อ
จิตตะเกิดแล้ว วิมังสาจึงเกิดได้ เมื่อบุคคลมีธรรมครบทั้ง ๔ ประการ
นี้แล้ว ทำกิจการใด จะเป็นการศึกษาเล่าเรียนก็ดี การประกอบอาชีพ
ก็ดี การประพฤติปฏิบัติธรรมก็ดี หรือทำธุระหน้าที่อื่นใดก็ดี ก็ย่อม
สำเร็จสมตามความประสงค์.

บทที่ ๕

สังคหวัตถุ ๔

สังคหวัตถุ คือ หลักธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจ หรือ
หลักการสังคมสงเคราะห์ มี ๔ อย่าง

๑. ทาน การให้
๒. ปิยวาจา วาจาไพเราะ
๓. อตถจริยา การบำเพ็ญประโยชน์
๔. สมานัตตตา การวางตนเหมาะสม

ทาน ได้แก่ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วย
เหลือกันด้วยสิ่งของ ตลอดจนการให้ความรู้และการแนะนำสั่งสอน

การให้สิ่งของแก่บุคคลมีหลายลักษณะ เช่น ให้เพื่ออนุเคราะห์
โดยหวังจะช่วยเหลือให้พ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อน เช่น ให้
อาหาร เสื้อผ้า แก่คนยากคนจนและคนที่ประสบอัคคีภัย เป็นต้น
ให้เพื่อสงเคราะห์โดยหวังจะแสดงน้ำใจผูกไมตรี เช่น ให้ของที่ระลึก
ของขวัญและเลี้ยงเพื่อน เป็นต้น ให้เพื่อบูชาคุณ โดยหวังจะตอบแทน
อุปการคุณหรือส่งเสริมคุณความดี เช่น บุตรให้สิ่งของแก่บิดามารดา
อุบาสกอุบาสิกาถวายปัจจัย ๔ แก่พระภิกษุสามเณรประชาชน
มอบสิ่งของแก่ผู้ทำประโยชน์ให้ประเทศชาติ เป็นต้น

การให้นั้น ถ้าแบ่งเจตนาของผู้ให้ ก็มี ๒ อย่าง คือ ให้เจาะจงคนใดคนหนึ่ง เรียกว่าปาฏิปุคคลิกทาน เช่น ให้แก่บิณฑบาต บุตรธิดา ครู อาจารย์ เป็นต้น และให้ไม่เจาะจงใครโดยเฉพาะ เรียกว่าสังฆทาน เช่น บริจาคทรัพย์สร้างวัด ถวายภัตตาหารแก่พระสงฆ์ เป็นต้น การสร้างถนน โรงเรียน โรงพยาบาล หรือสาธารณสถานอันอำนวยความสะดวกแก่คนส่วนมาก ก็จัดเข้าในสังฆทาน

ทานแบ่งโดยสิ่งที่ให้ มี ๒ คือ การให้วัตถุมีอาหารเครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น เรียกว่า อามิสทาน การให้คำแนะนำสั่งสอนศิลปวิทยา เป็นต้น เรียกว่า ธรรมทาน

ปิยวาจา ได้แก่ การพูดถ้อยคำที่สุภาพอ่อนหวาน สมนามักก็ให้เกิดไมตรี และความรักความนับถือ การใช้คำพูดนี้ ผู้พูดต้องรู้จักฐานะของคนและคนที่พูดด้วย ใช้คำพูดให้เหมาะสมแก่อายุวัยของบุคคล และต้องตามกาลเทศะ

อัตถจริยา ได้แก่ การชวนช่วยช่วยเหลือกัน เช่น ช่วยพาเด็กคนแก่ข้ามถนน ช่วยพยาบาลภิกษุสามเณรผู้อาพาธ ช่วยบอกหนทางแก่คนไม่รู้ทาง ช่วยการงานของกันและกัน เป็นต้น และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ เช่น อาสาสมัคร ช่วยพัฒนาวัด พัฒนาท้องถิ่น สมัครเป็นอาสาสมัคร ลูกเสือ บำเพ็ญประโยชน์ เป็นต้น ตลอดจนช่วยแก้ไขปรับปรุงในทางความประพฤติ เช่น การตั้งศูนย์เยาวชน ตั้งชุมนุมหรือกลุ่มส่งเสริมศีลธรรมและประเพณี

สมานัตตตา ได้แก่ การวางตนให้เหมาะแก่ฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์ และสิ่งแวดล้อมถูกต้องตามธรรมในทุกกรณี เช่น เป็นกันเองกับคนอื่น พอใจร่วมทุกข์ร่วมสุขด้วยตามสมควร ยินดีร่วม อยู่ ร่วมรับประทาน ไม่แสดงอาการรังเกียจ รู้จักฐานะตนและปฏิบัติ เหมาะกับฐานะนั้น เช่น ศิษย์ก็แสดงการวะต่ออาจารย์ แม้สนิทสนม เป็นกันเอง ก็ไม่ให้เลยขอบเขต จนกลายเป็นการตีตนเสมอท่าน เป็นต้น

คนเรายู่คนเดียวไม่ได้ จำต้องติดต่อกับผู้อื่นผู้ เกี่ยวข้องใกล้ชิด คือ พ่อ แม่ ครู อาจารย์ ที่ไกลออกไปก็เป็น เพื่อนร่วมชาติ ร่วมโลก ถ้าอยู่บ้านก็เกี่ยวข้องกับพ่อแม่พี่น้อง เพื่อนบ้าน อยู่โรงเรียนก็เกี่ยวข้องกับครู อาจารย์ และเพื่อนฝูง เป็นต้น ไปอยู่ ไหนก็หลีกเลี่ยงจากความเกี่ยวข้องไม่ได้ จึงต้องมีหลักปฏิบัติต่อกัน ในทาง พระพุทธศาสนาแสดงหลักปฏิบัติต่อกันไว้ ๔ ข้อ เรียกว่าสังคหวัตถุ เมื่อเราปฏิบัติตามหลักธรรมนี้ ย่อมได้รับผลดี คือ เป็นที่รักและพอใจ ของคนอื่น สามารถรักษาน้ำใจกันไว้ได้ คุณคนใกล้ชิดเราเป็นตัวอย่าง เช่น พ่อ แม่ สงเคราะห์เราด้วยหลัก ๔ อย่างนี้ ตั้งแต่เราเกิดมา เราจึงเคารพ รัก และนับถือท่าน ครู อาจารย์ ที่ศิษย์เคารพนับถือ ก็เพราะปฏิบัติตามสังคหวัตถุ ๔ ชาวโลกจะอยู่เย็นเป็นสุขก็เพราะมี สังคหวัตถุ จึงเรียกได้ว่า สังคหวัตถุ นี้ สงเคราะห์ชาวโลก

บทที่ ๑๐

ปาพจน์ ๒ และไตรปิฎก

ปาพจน์ แปลว่า คำอันเป็นประธาน คือ คำสอนที่เป็นหลัก หมายถึงพุทธพจน์ ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ทั้งหมด ทั้งที่เป็นคำสอนและคำสั่ง ซึ่งรวมเรียกว่า พุทธศาสนา มี ๒ อย่าง คือ

๑. ธรรม

๒. วินัย

ธรรม คือหลักความจริงอันมีอยู่ตามธรรมดา พระพุทธเจ้าทรงค้นพบแล้วทรงนำมาเปิดเผย แสดงแก่ชาวโลก ให้เห็นสภาวะอันเป็นไปตามกฎแห่งเหตุผล แล้วทรงแนะนำชี้แจงให้เห็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติเพื่อหลีกเลี่ยงผลร้าย และเพื่อประสพผลดี อันผู้ทำตามจะได้รับผลควรแก่การปฏิบัติ ไม่ได้บัญญัติขึ้นเป็นข้อบังคับ แยกได้เป็นหลายชั้นหลายระดับ เหมาะแก่อริยาคัยหรือภูมิปัญญาของแต่ละบุคคลที่จะประพฤติปฏิบัติเป็นการช่วย กลุ่มเกลาอุปนิสัยให้ละเอียด ประณีตขึ้นโดยลำดับ จนถึงรู้แจ้งเห็นจริงซึ่งสัจธรรม หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงในที่สุด ธรรมมีมาก ท่านจัดไว้เป็น ๒ ปิฎก คือ

๑. **สุตตันตปิฎก** ว่าด้วยธรรมที่แสดงแก่บุคคลหรือกลุ่มชน
ประเภทต่าง ๆ ในโอกาสแตกต่างกัน โดยปรารภเหตุต่าง ๆ เป็นเรื่อง
เล่าบ้าง สอนทนายบ้าง คำบรรยายบ้าง เป็นต้น ยกย่องคำอธิบายให้
เหมาะกับอรรถาัยและภูมิปัญญาของบุคคลหรือกลุ่มชนนั้น ๆ แบ่งเป็น ๕
นิกาย คือ

- ๑) **ทิมมินิกาย (ท.)** ประมวลพระสูตรที่มีขนาด
ยาว
- ๒) **มัชฌิมินิกาย (ม.)** ประมวลพระสูตรที่มี
ขนาดปานกลาง
- ๓) **สังยุตตินิกาย (ส.)** ประมวลพระสูตรเข้าใจ
เป็นหมวด ๆ ตามเรื่องที่เนื่องกัน
- ๔) **อังคุตตรินิกาย (อ.)** ประมวลพระสูตรที่จัด
เป็นหมวด ๆ ตามจำนวนหัวข้อธรรม
- ๕) **ขุททกินิกาย (ข.)** ประมวลพระสูตร หัวข้อ
ธรรม และเรื่องราวเบ็ดเตล็ด

๒. **อภิธรรมปิฎก** ว่าด้วยธรรมที่ทรงแสดงไว้อีกแบบหนึ่ง
คือกล่าวแต่ธรรมล้วน ๆ ไม่กล่าวถึงเรื่องราวหรือบุคคล ธรรมในปิฎก
นี้มีกระจายอยู่ตามพระสูตรต่าง ๆ ในสุตตันตปิฎก แต่ในอภิธรรมปิฎก
ท่านนำมารวมแสดงไว้เป็นหมวดหมู่และอธิบายเป็นลำดับอย่างมีระเบียบ

เช่น ในเรื่องชั้น ๕ ก็แสดงเฉพาะชั้น ๕ และอธิบายไปตามลำดับ
ให้เห็นชัดเจนไปแต่ละชั้นจนจบ แบ่งเป็น ๗ กัมภีร์ คือ

๑) ธรรมสังคณี (ส.) รวมข้อธรรมเข้าเป็นหมวด
หมู่แล้วอธิบายเป็นประเภทๆ

๒) วิภังค์ (วิ.) อธิบายข้อธรรมที่รวมเป็นหมวด
หมู่แยกแยะออกชี้แจงโดยละเอียด

๓) ธาตุกถา (ธ.) สงเคราะห์ข้อธรรมต่างๆ
เข้าในชั้น อยยตนะ ธาตุ

๔) ปุคคลบัญญัติ (ป.) บัญญัติความหมายบุคคล
ประเภทต่าง ๆ ตามคุณธรรมที่มีอยู่ในบุคคล
นั้นๆ

๕) กถาวัตถุ (ก.) นำทัศนะที่ขัดแย้งกันระหว่าง
นิกายต่าง ๆ ในสมัยสังคายนาครั้งที่ ๓
มาวินิจฉัย

๖) ยมก (ย.) ยกหัวข้อธรรมขึ้นวินิจฉัยด้วยวิธี
ถามตอบเป็นคู่ๆ

๗) ปฎิฐาน (ป.) อธิบายปัจจัย ๒๔ โดย
พิสดาร

วินัย คือ ระเบียบข้อบังคับที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ทั้งที่เป็น
ข้อห้ามและข้ออนุญาต สำหรับยึดถือปฏิบัติ เพื่อความเรียบร้อยในการ
ปกครองคณะสงฆ์ เหมือนกฎหมายที่ตราขึ้นใช้ในฝ่ายบ้านเมือง ท่าน
รวบรวมจัดไว้เป็นปิฎกหนึ่ง เรียกว่าวินัยปิฎก

วินัยปิฎกแบ่งออกเป็น ๕ คัมภีร์

- ๑) อาทิกัมมิกะ (อา.) ว่าด้วยสิกขาบทที่เกี่ยวกับ
อาบัติหนัก คือตั้งแต่ปาราชิกถึงอนิยต
- ๒) ปาจิตตียะ (ปา.) ว่าด้วยสิกขาบทที่เกี่ยวกับ
อาบัติเบา คือตั้งแต่นิสสัคคียปาจิตตีย์ ถึง
เสขิยะ และรวมเอาภิกษุณีวัฏังค์เข้าไว้ด้วย
- ๓) มหาวรรค (ม.) ว่าด้วยสิกขาบทนอก
ปาฏิโมกข์ตอนต้น
- ๔) จุลฉวรรค (จุ.) ว่าด้วยสิกขาบทนอกปาฏิโมกข์
ตอนปลาย
- ๕) ปริวาร (ป.) คู่มือวินัยปิฎก

ปาพจน์ ๒ คือ ธรรมและวินัย จัดเป็นปิฎกได้ ๓ เรียกว่า
ไตรปิฎก คือ ธรรมจัดเป็นสุตตันตปิฎก และอภิธรรมปิฎก วินัย

จัดเป็นวินัยปิฎก แต่ในการจัดลำดับ ท่านจัดวินัยปิฎกไว้เป็นอันดับ
แรกทั้งนี้

๑. วินัยปิฎก
๒. สุตตันตปิฎก
๓. อภิธรรมปิฎก

มีคำอธิบายทั้งที่กล่าวแล้วข้างต้น.

บทที่ ๑๑

พุทธศาสนสุภาษิต

๑. อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ.

ตนแลเป็นที่พึ่งของตน

ขุ.ธ.๒๕/๒๒,๓๕/๓๖,๖๖

๒. อตฺตนา โจทยตฺตานํ.

จงเตือนตนด้วยตนเอง

ขุ.ธ.๒๕/๓๕/๖๖

๓. อตฺตานํ นาตีวตฺเตยฺย.

ไม่ควรตีตน

ขุ.ชา.ทีส.๒๖/๒๓๖๘/๕๐๓

๔. อปฺปมาโท อมตํ ปทํ.

ความไม่ประมาท เป็นทางไม่ตาย

ขุ.ธ.๒๕/๑๒/๑๘; ขุ.ชา.ทีส.๒๖/๒๔๑๕/๕๒๔

๕. ปมาโท มจฺจุโน ปทํ.

ความประมาทเป็นทางแห่งความ

ตาย

ขุ.ธ.๒๕/๑๒/๑๘; ขุ.ชา.ทีส.๒๖/๒๔๑๕/๕๒๔

๖. อปฺปมาเทน สนฺปาเทถ.

จงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม

ที.มหา.๑๐/๑๔๓/๑๘๐; ส.ส.๑๕/๖๒๐/๒๓๑

๗. สุทฺธํ สาธุนา สาธุ.

คนดีทำได้ง่าย

วิ.จุ.๓/๓๘๘/๑๕๕; ขุ.ธ.๒๕/๑๒๔/๑๖๗

๘. สาธุ ปาเปเน ทฺวกริ.

คนชั่วทำได้ยาก

วิ.จุ.๓/๓๘๘/๑๕๕; ขุ.ธ.๒๕/๑๒๔/๑๖๗

๙. อกตํ ทฺวกฺกํ เสยฺโย.

ความชั่วไม่ทำเสียเลยดีกว่า

ส.ส.๑๕/๒๔๐/๖๘; ขุ.ธ.๒๕/๓๒/๕๖

๑๐. กมนฺนา วตฺตตี โลโก.

สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม

ม.ม.๑๓/๗๐๗/๖๔๘; ขุ.ธ.๒๕/๓๘๒/๔๕๗

๑๑. กยิรา เจ กยิราเถนํ.

ถ้าจะทำ ก็ควรทำจริงๆ

ส.ส.๑๕/๒๓๕/๖๗; ขุ.ธ.๒๕/๓๒/๕๖

๑๒. นตฺถิ ตณฺหาสมา นทฺ.

แม่น้ำเสมอด้วยกัณฑ์หาไม่มี

ขุ.ข.๒๕/๒๘/๔๘

๑๓. โภธํ มตฺวา สุขํ เสติ.

ฆ่าความโกรธได้ อยู่เป็นสุข

ส.ส.๑๕/๑๕๘, ๒๒๕/๕๗, ๖๔.

๑๔. วิริเยน ทุกฺขมจฺเจติ.

ล่วงทุกข์ได้ เพราะความเพียร

ขุ.สุ.๒๕/๓๑๑/๓๖๑

๑๕. อญฺฺจาทา วินฺนเต ธนํ.

กนขยัน ย่อมหาทรัพย์ได้

ส.ส.๑๕/๘๔๕/๓๑๖; ขุ.สุ.๒๕/๓๑๑/๓๖๑

๑๖. ขนฺติ ธีรสฺส ลงฺกาโร.

ขันติ เป็นเครื่องประดับ ของ นัก

ปราชญ์

ส.ม.

๑๗. ขนฺติ หิตฺตฺสฺชาวหา.

ขันตินำมาซึ่งประโยชน์สุข

ส.ม.

๑๘. ปุบฺโง ลกฺเต ปุบฺ.

ผู้บิขย่อมได้บุชาทอบ

ขุ.ชา.มท.๒๘/๔๐๑/๑๕๔

๑๙. วนฺทโค ปฏฺิวนฺทนํ.

ผู้ให้ย่อมได้ให้ตอบ

ขุ.ชา.มท.๒๘/๔๐๑/๑๕๔

๒๐. อพฺยาปฺพณํ สุขํ โลก.

ความไม่เบียดเบียนกัน เป็นสุขใน

โลก

วิ.มท.๔/๕/๖; ขุ.อ.๒๕/๕๑/๘๖.

๒๑. สจฺจิ เว อมตฺตา วาจา.

คำสัตย์แท้เป็นวาจาไม่ตาย

ส.ส.๑๕/๓๔๐/๒๓๘; ขุ.เถร. ๒๖/๔๐๑/๔๓๔

๒๒. ยถาวาทิ ตถาถาวิ.

พูดอย่างไร ทำอย่างนั้น

ก.มท.๑๐/๒๑๑/๒๕๕; ขุ.สุ.๒๕/๓๓๐/๓๕๔; ขุ.เถร.๒๖/๔๐๑/๔๔๑; ขุ.ชา. จิตฺก.๒๓/๖๐๕/๑๔๖

๒๓. สจฺเจน กิตฺติ ปปฺโปติ.

ได้เกียรติเพราะความสัตย์

ส.ส.๑๕/๘๔๕/๓๑๖; ขุ.สุ. ๒๕/๓๑๑/๓๖๑

๒๔. ยํ เว เสวติ ตาหิโส.

คบคนใด ย่อมเป็นเช่นนั้น

ว.ว.

๒๕. ทฺวํ โข ทาเลหิ สงฺคโม.

สังคมกับคนพาลเป็นทุกข์

ขุ.ชา.นวก.๒๓/๕๘๑/๒๖๕

ค. ภาควินัย

บทที่ ๑

อนุสาสน์ ๘^๑

คำว่า อนุสาสน์ หมายถึงคำชี้แจงและโอวาทที่พระอุปัชฌาย์
รับสอนแก่สัทธวิหาริก ให้รู้ไว้ในวันแรกอุปสมบท เพื่อให้กำหนด
กาลเวลาที่บวช และรู้จักขนบธรรมเนียมของพระ ว่า มีหนทางเลี้ยง
ชีพต่างจากคฤหัสถ์อย่างไรบ้าง และมีข้อใดบ้างที่ภิกษุไม่ควรกระทำ
อันเป็นข้อที่สำคัญ และล่อแหลม ชาติจากความเป็นภิกษุได้ง่าย
อนุสาสน์ เป็นกิจสุดท้ายที่ทำเมื่ออุปสมบทเสร็จ พระอุปัชฌาย์อาจ
มอบให้ผู้อื่นบอกก็ได้ เรื่องที่บอกท่านแบ่งออกเป็น ๓ ตอน ดังนี้

๑. ให้ภิกษุผู้อุปสมบทใหม่ จำวันเวลาที่ตนบวช
๒. ให้ภิกษุผู้อุปสมบทใหม่ รู้จักเครื่องอาศัยเลี้ยงชีวิต
สำหรับบรรพชิตในพระพุทธศาสนา
๓. ให้ภิกษุผู้อุปสมบทใหม่ รู้จักข้อที่ภิกษุไม่ควรกระทำ

ใน ๓ ตอนนั้น ๒ ตอนหลังจัดเป็นหมวด ๆ มีหมวดละ ๔
หัวข้อรวมเป็น ๘ หัวข้อ เรียกว่า อนุสาสน์ ๘ คือ

๑. นิสสัย ๔ ได้แก่ปัจจัยเครื่องอาศัยของบรรพชิต ๔ อย่าง
คือ บิณฑบาต ๑ นุ่งห่มผ้าบังสุกุล ๑ อยู่โคนไม้ ๑ ฉันทาคองคด้วยน้ำ
มูล ๑

๒. อภยนิมิต ๔ ได้แก่ข้อที่ไม่ควรทำ ๔ อย่างคือ เสพ-
เมถุน ๑ ลักของเขา ๑ ชำสัตว์ ๑ อวดอุตริมนุสสรรมที่ไม่มีในตน ๑.

บทที่ ๒

เบญจศีลเบญจธรรม

ก. เบญจศีล แปลว่าศีล ๕ ได้แก่

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี งตเว้นจากการทำลายชีวิต
๒. อทินนาทานา เวรมณี งตเว้นจากการลักทรัพย์
๓. กาเมสุมิฉาจารา เวรมณี งตเว้นจากการประ-
พฤกษิณในกาม
๔. มสฺสาวาทา เวรมณี งตเว้นจากการพูดเท็จ
๕. สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี งตเว้นจาก
เสพสุราเครื่องทองของเมา และสิ่งเสพติดอันเป็น
เหตุให้เกิดความประมาท

ศีล หมายความว่าสำรวมระวัง ไม่ทำชั่วทางกาย วาจา แม้
มีความอยากทำก็สำรวมระวังได้ ไม่ยอมทำ ผลของการไม่ทำชั่ว คือ
ให้มีความเย็น เป็นปกติทั้งทางกาย วาจา และใจ ดังนั้น ศีลจึงมี
ความหมายอีกว่า “เย็น” หรือ “ปกติ”^๑ ศีลห้า เรียกอีกอย่างหนึ่ง

๑. วิสุทธิมคฺค. ๑/๕.

ว่าเป็นมนุษยธรรม เพราะเป็นสิ่งที่มนุษย์จำต้องมี อันทำให้แตกต่างจากสัตว์ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า นิจุศีล เพราะเป็นศีลที่ควรปฏิบัติเป็นประจำ ศีล ๕ นั้นมีอธิบายดังต่อไปนี้ คือ

๑. งดเว้นจากการทำลายชีวิต คือ ไม่ทำสัตว์มีชีวิตให้ตาย รวมถึงไม่เบียดเบียนหรือทรมานให้ได้รับความลำบาก การฝึกศีลข้อนี้ถึงขั้นเรียกว่าศีลชาติ ต้องพร้อมด้วยองค์ ๕ คือ

๑. สัตว์มีชีวิต
๒. รู้ว่าสัตว์มีชีวิต
๓. กิจจะฆ่า
๔. พยายามจะฆ่า
๕. สัตว์ตายด้วยความพยายามนั้น

๒. งดเว้นจากการลักทรัพย์ คือ ไม่ขโมยเอาของของคนอื่น การฝึกศีลข้อนี้ถึงขั้นเรียกว่าศีลชาติ ต้องพร้อมด้วยองค์ ๕ คือ

๑. ของนั้นเจ้าของหวงแหน
๒. รู้ว่าของนั้นเจ้าของหวงแหน
๓. กิจจะลัก
๔. พยายามจะลัก
๕. ใ้ของนั้นมาด้วยความพยายามนั้น

๑. มงกค.๑/๒๑๐; อฎฐสาลินี ๑๔๐.

๒. มงกค.๑/๒๑๐; อฎฐสาลินี ๑๔๑.

๓. จดเว้นจากการประพฤติดีกในกาม คือ ไม่ล่วงประเวณี
ในบุรุษสตรีที่ท้องห้าม มีสามีภรรยาของคนอื่นเป็นต้น การผิดศีลข้อ
นี้ถึงชนเรียกว่าศีลขาค ต้องพร้อมด้วยองค์ ๕ คือ^๒

๑. บุคคลท้องห้าม
๒. กิจเสพในบุคคลท้องห้ามนั้น
๓. พยายามจะเสพ
๔. ทำการเสพแม้แต่เพียงให้อวัยวะเสพถึงกัน

๔. จดเว้นจากการพูดเท็จ คือ ไม่พูดให้คลาดเคลื่อนจากความ
จริง การผิดศีลข้อนี้ถึงชนเรียกว่าศีลขาคต้องพร้อมด้วยองค์ ๕ คือ^๓

๑. เรื่องนั้นไม่จริง
๒. ตั้งใจพูดให้คลาดเคลื่อนจากความจริง
๓. พยายามจะพูดตามที่ตั้งใจนั้น
๔. ผู้ฟังเข้าใจตามที่ผู้พูดประสงค์จะให้เข้าใจ

๕. จดเว้นจากการเสพสุราเครื่องทองของเมาและสิ่งเสพติด
อันเป็นเหตุให้เกิดความประมาท การผิดศีลข้อนี้ถึงชนเรียกว่าศีล
ขาค ต้องพร้อมด้วยองค์ ๕ คือ^๔

๑. 'น้ำเมาหรือสิ่งเสพติดอย่างใดอย่างหนึ่งมีสุราเป็นต้น
๒. กิจจะเสพ

-
๑. สตรีท้องห้ามที่บุรุษไม่ควรคบขู้สาวท่านกล่าวไว้ ๒๐ จำพวก เมื่อย่อแล้วก็คือ
สตรีที่ก่อนทอนหวงแน่นอนเอง ดุละเอิบตโน มงคด.๑/๓๖๑ และใน วิมหา-
วิงก ๑/๔๒๕, ๔๓๐/๒๕๕. อญฺฐสาธิน หน้า ๑๘๑. อนึ่ง ศีลข้อนี้สตรีก็ต้องปฏิบัติตาม
ด้วยหากสตรีมีสามีแล้ว ลอบคบขู้ชายอื่น ก็ผิดศีลข้อนี้เหมือนกัน มงคด.๑/๑๑๒
 ๒. มงคด.๑/๒๑๒; อญฺฐสาธิน หน้า ๑๘๒.
 ๓. มงคด.๑/๒๑๖; อญฺฐสาธิน หน้า ๑๘๓.
 ๔. มงคด.๒/๑๔๓

๓. พยายามจะเสพ

๔. สิ่งทีเสพนั่นล่วงล้ำคอเข้าไป

ประโยชน์ของการรักษาศีล ๕

๑. ทำให้เป็นผู้องอาจกล้าในสมาคม
๒. ทำให้มีชื่อเสียงและเกียรติคุณ
๓. เป็นผู้ไม่มีเวรภัย ไร้ศัตรู มากด้วยหมู่มิตร
๔. สุขกายสบายใจ
๕. ช่วยใหสร้างตัวสร้างฐานะได้มั่นคง
๖. เป็นพื้นฐานของสมาธิ
๗. เวลาจะตายก็มีสติ
๘. เป็นทางแห่งสวรรค์และนิพพาน

ข. เบญจธรรม แปลว่าธรรม ๕ ได้แก่

๑. เมตตา ความรักปรารถนาจะให้ผู้อื่นเป็นสุข และกรุณา ความสงสารคิดช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ ธรรมข้อนี้เป็นคู่กันกับศีลข้อที่ ๑ และช่วยสนับสนุนการรักษาศีลข้อที่ ๑ ให้มั่นคง

๒. สัมมาอาชีวะ การหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต ธรรมข้อนี้เป็นคู่กันกับศีลข้อที่ ๒ และช่วยสนับสนุนการรักษาศีลข้อที่ ๒ ให้มั่นคง

๓. กามสังวร ความสำรวมในกาม ก็รู้จักควบคุมใจไม่ให้หลงใหลในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ธรรมข้อนี้เป็นคู่กันกับศีลข้อที่ ๓ และช่วยสนับสนุนการรักษาศีลข้อที่ ๓ ให้มั่นคง

๔. สัจจะ ความซื่อสัตย์ ธรรมข้อนี้ เป็นคู่กันกับศีลข้อที่ ๔ และช่วยสนับสนุนการรักษาศีลข้อที่ ๔ ให้มั่นคง

๕. สติสัมปชัญญะ ระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ คือ รู้จักยังคิดและรู้สึกตัวเสมอว่า สิ่งใดควรทำและไม่ควรทำ ระวังไม่ให้เกิดความมัวเมาประมาท ธรรมข้อนี้ เป็นคู่กันกับศีลข้อที่ ๕ และช่วยสนับสนุนการรักษาศีลข้อที่ ๕ ให้มั่นคง

บทที่ ๓

อุโบสถศีล

อุโบสถศีล คือ ศีลที่อุบาสกอุบาสิกาสมาทานรักษาในวันอุโบสถ วันอุโบสถมีเดือนละ ๔ วัน คือ

๑. วันขึ้น ๘ ค่ำ
๒. วันขึ้น ๑๕ ค่ำ
๓. วันแรม ๘ ค่ำ
๔. วันแรม ๑๔ ค่ำ หรือแรม ๑๕ ค่ำ (บางเดือนมีเพียงแรม ๑๔ ค่ำ เรียกว่าเดือนขาด ก็รักษาในวันนั้น แต่บางเดือนมีถึงแรม ๑๕ ค่ำ เรียกว่าเดือนเต็ม ก็รักษาในวันแรม ๑๕ ค่ำ)

อุโบสถศีลมี ๘ สิกขาบท คือ

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี งดเว้นจากการทำลายชีวิต
๒. อทินนาทานา เวรมณี งดเว้นจากการลักทรัพย์

๓. อพฺรหฺมจรียา เวมณี งดเว้นจากการประพฤติกิตพรหมจรรย์
๔. มุสาวาทา เวมณี งดเว้นจากการพูดเท็จ
๕. สุราเมรยมมฺขปมาทญฺจานา เวมณี งดเว้นจากการเสพสุราเครื่องทองของเมา และสิ่งเสพติดอันเป็นเหตุให้เกิดความประมาท
๖. วิกาลโภชนา เวมณี งดเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล คือ ตั้งแต่เที่ยงไปแล้ว จนถึงรุ่งอรุณของวันใหม่
๗. นนฺจ คีตวาทิตวิสุทฺถ สฺสณฺมา ลา คนฺธวิ เลปนธารณ-
มณฺทนวิภูสณญฺจานา เวมณี งดเว้นจากการพ้อน
ราชับร้องบรรเลงดนตรีการละเล่นอันเป็นข้าศึกต่อ
พรหมจรรย์ การหักทรงคอกไม้ของหอมและเครื่อง
ลู่ไล้ซึ่งเป็นเครื่องประดับตกแต่ง
๘. อจฺจาสนนมหาสยนา เวมณี งดเว้นจากที่นอนอัน
สูงใหญ่หรูหราฟุ่มเฟือย

อุโบสถศีลที่รักษาเป็นประจำไม่จำกัดพิเศษเฉพาะในวัน

อุโบสถ เรียกว่าศีล ๘

ประโยชน์ของการรักษาศีลอุโบสถ

๑. เป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งไม่ให้ลุ่มหลงในกามสุข

๒. เป็นเครื่องเตือนสติไม่ให้ลืมตัว รู้จักนึกถึงความทุกข์
ยากของเพื่อนมนุษย์
๓. เป็นเครื่องตัดกังวลจากสิ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติ
ธรรม
๔. เป็นการฝึกเอาชนะตนเอง
๕. เป็นการฝึกให้มีความอดทนและแก้แค้นในการปฏิบัติธรรม
๖. เป็นพื้นฐานในการปฏิบัติธรรมเบื้องต้นขึ้นไป

บทที่ ๔

ทศศีล

ทศศีล แปลว่า ศีล ๑๐ ได้แก่ ศีลที่สามเณรและสามเณรี
รักษาประจำ มี ๑๐ สิกขาบท ดังนี้

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี งดเว้นจากการทำลายชีวิต
๒. อทินนาทานา เวรมณี งดเว้นจากการลักทรัพย์
๓. อพฺรหมจฺริยา เวรมณี งดเว้นจากการ ประพฤติผิด
พรหมจรรย์
๔. มุสาวาทา เวรมณี งดเว้นจากการพูดเท็จ
๕. สุราเมรยมชฺขปมาทญฺจนา เวรมณี งดเว้นจาก
การเสพสุราเครื่องทองของเมาและสิ่งเสพติดอันเป็น
เหตุให้เกิดความประมาท

๖. วิกาลโภชนา เวมณี งดเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล คือ ตั้งแต่เที่ยงวันไปแล้วจนถึงรุ่งอรุณของวันใหม่
๗. นจฺจกัฏฐวาทีติวิสุกทสฺสนา เวมณี งดเว้นจากการพักผ่อน รำขับ ร้องบรกรรม เลงดนตรี การละเล่น อันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์
๘. มาลาคนฺธุวิเลปนธารณมณฺฑทนวิภูสณฺฏจฺจนา เวมณี งดเว้นจากการทัดทรงดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้ซึ่งใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่ง
๙. อุจฺจาสยณมหาสยนา เวมณี งดเว้นจากที่นอนอันสูงใหญ่หรูหราฟุ่มเฟือย
๑๐. ขาตรุปฺรขตปฏิกุลหณนา เวมณี งดเว้นจากการรับทองและเงิน

ประโยชน์ของการรักษาศีล ๑๐

เช่นเดียวกับศีลอุโบสถ เป็นแต่ยิ่งยาวกว่า และยังมีเพิ่มอีก
ดังต่อไปนี้

๑. ให้เป็นคนมักน้อยสันโดษ ไม่สะสมทรัพย์สมบัติ
๒. ทำให้สำนึกว่าความเป็นอยู่ของตนต้องอาศัยผู้อื่น
๓. ทำให้กลายมานะละความถือตัวลงได้มาก
๔. เป็นการฝึกอบรมตนเพื่อรับการอุปสมบทต่อไป

บทที่ ๕

นาสนังคะ

นาสนังคะ แปลว่า องค์แห่งนาสนา หมายถึงองค์ ๑๐ ประการ ที่เป็นเหตุให้หมดสภาพความเป็นสามเณร คือ

๑. ปาณาติปาตี โหติ มาสัถว์
๒. อทินฺนาทายี โหติ ลักขรพฺย
๓. อพฺรหฺมจารี โหติ เสพเมถุน
๔. มุสาวาที โหติ พุทเทจ
๕. มนุชฺสาปายี โหติ คัมภีรเมว
๖. พุทฺธสฺส อวณฺณํ ภาสติ ทิเตยฺยนพระพุทฺธเจ้า
๗. ธมฺมสฺส อวณฺณํ ภาสติ ทิเตยฺยนพระธรรม
๘. สงฺฆสฺส อวณฺณํ ภาสติ ทิเตยฺยนพระสงฆ์
๙. มิจฺฉาทิฏฺฐิโก โหติ มีความเห็นผิด
๑๐. ภิกฺขุณีทุสฺสโก โหติ ประทุษร้ายนางภิกษุณี^๒

เมื่อสามเณรล่วงละเมิดองค์ ๑๐ ประการนี้ แม้แต่ข้อใดข้อหนึ่ง ต้องขาดจากความเป็นสามเณรและต้องให้สละเพศเสีย แต่ถ้าล่วงละเมิดด้วยความใจเร็ว และสำนึกผิด ทั้งใจจะสำรวมระวังไม่ล่วงละเมิดต่อไป ก็ยังไม่ต้องให้สละเพศสามเณรก่อน พึงให้สโรณะ ให้ถืออุปัชฌาย์ ให้รับสิกขาบท เป็นสามเณรตามเดิม แต่ถ้าล่วงละเมิดแล้วไม่สำนึกตน ไม่สำรวมระวังต่อไปอีก ต้องให้ลาสิกขาออกไปเสีย

๑. วิ. มหา. ๔/๑๒๔/๑๗๓, สมบุต. ๓/๘๕.

๒. ข่มจีนนางภิกษุณี

หมายเหตุ

นาสนามี ๓ คือ สังฆาสนา, ลิงคนาสนา, ทณทกัมม-
นาสนา ในที่นี้หมายเอาลึงคนาสนา คือ ให้หมกสภาพ
จากเพศของตน

บทที่ ๖

ทัณฑกรรม

ทัณฑกรรม คือ การลงโทษแก่สามเณรผู้ล่วงละเมิดข้อ
บัญญัติอย่างเบา ที่ไม่ถึงกับต้องให้สละเพศ เช่น กักบริเวณ ให้
ตักน้ำ กวาดกวัก เป็นต้น การลงทัณฑกรรมนั้น มุ่งให้ผู้รับโทษ
สำนึกผิดแล้วสำรวมระวังไม่ทำเช่นนั้นอีก ไม่ใช่มุ่งให้เป็นการทรมาน

เหตุที่ให้อภัยลงทัณฑกรรมนั้นมี ๑๐ ประการ คือ

๑. พยายามเพื่อความเสื่อมลาภแห่งภิกษุทั้งหลาย
๒. พยายามเพื่อความพินาศแห่งภิกษุทั้งหลาย
๓. พยายามเพื่อความอยู่ไม่ได้แห่งภิกษุทั้งหลาย
๔. ทำภิกษุทั้งหลาย
๕. ยุยงให้ภิกษุทั้งหลายแตกสามัคคี
๖. บริโภคอาหารในเวลาวิกาล
๗. พ้อนรำบร้องบรเลงคนตรีดูการเล่นต่าง ๆ

๘. ประคับคองร่างกายด้วยดอกไม้ของหอมและ
เครื่องลูบไล้

๙. นอนบนที่นอนอันสูงใหญ่

๑๐. รับทองและเงิน

ทัศนทกรรม ๕ ข้อแรกมาในบาลีวินัยปิฎก ส่วน ๕ ข้อท้าย
เป็นมติของพระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ในอรรถกถาสมันตปาสาทิกา

บทที่ ๗

เสขยวัตร ๗๕

เสขย แปลว่า ข้อที่จะต้องศึกษาหรือสำเนียง ได้แก่
ข้อกำหนดเกี่ยวกับกิริยามรรยาทที่ภิกษุสามเณรจะต้องศึกษาและ
ประพฤติปฏิบัติตาม ทำนองไว้เป็นธรรมเนียมสำหรับถือปฏิบัติเป็น
ระเบียบแบบแผน มี ๗๕ ข้อ จัดเป็นหมวดใหญ่ได้ ๔ หมวด คือ

๑. สารูป ว่าด้วยมรรยาทในการเข้าบ้าน มี ๒๖ ข้อ

๒. โภชนปฏิสังยุต ว่าด้วยมรรยาทในการรับบิณฑบาต
และฉันภัตตาหาร มี ๓๐ ข้อ

๓. ธรรมเทศนาปฏิสังยุต ว่าด้วยมรรยาทในการแสดง
ธรรม มี ๑๖ ข้อ

๔. ปกิณณกะ ว่าด้วยเรื่องเบ็ดเตล็ด คือมรรยาท
ในการถ่มน้ำลาย ถ่ายอุจจาระ และปัสสาวะ มี
๓ ข้อ

หมวดที่ ๑ สารูปมี ๒๖°

๑. นุ่งให้เป็นปริมณฑล
๒. ห่มให้เป็นปริมณฑล
๓. ปีกายด้วยดีไปในบ้าน
๔. ปีกายด้วยดีนั่งในบ้าน
๕. ส้ารวมด้วยดีไปในบ้าน
๖. ส้ารวมด้วยดีนั่งในบ้าน
๗. มีทาทอดลงไปในบ้าน
๘. มีทาทอดลงนั่งในบ้าน
๙. ไม่เว็กผ้าไปในบ้าน
๑๐. ไม่เว็กผ้านั่งในบ้าน
๑๑. ไม่หัวเราะไปในบ้าน
๑๒. ไม่หัวเราะนั่งในบ้าน
๑๓. ไม่พูดเสียงดังไปในบ้าน
๑๔. ไม่พูดเสียงดังนั่งในบ้าน
๑๕. ไม่เดินโยกกายไปในบ้าน
๑๖. ไม่โยกกายนั่งในบ้าน
๑๗. ไม่ไกวแขนไปในบ้าน
๑๘. ไม่ไกวแขนนั่งในบ้าน

๑๙. ไม่โคลงศีรษะไปในบ้าน
๒๐. ไม่โคลงศีรษะนั่งในบ้าน
๒๑. ไม่เอามือค้ำกายไปในบ้าน
๒๒. ไม่เอามือค้ำกายนั่งในบ้าน
๒๓. ไม่เอาผ้าคลุมศีรษะไปในบ้าน
๒๔. ไม่เอาผ้าคลุมศีรษะนั่งในบ้าน
๒๕. ไม่เดินกระหย่องเท้าไปในบ้าน
๒๖. ไม่นั่งร่ำก่เข้าในบ้าน

หมวดที่ ๒ โภชนบัญญัติ มี ๓๐*

๑. รับบิณฑบาตโดยเอื้อเฟื้อ
๒. เมื่อรับบิณฑบาต แลดูแต่ในบาตร
๓. รับกับข้าวแต่พอสมควร
๔. รับบิณฑบาตแต่พอเสมอชอบปากบาตร
๕. ฉันทบิณฑบาตโดยเอื้อเฟื้อ
๖. เมื่อฉันทบิณฑบาตแลดูแต่ในบาตร
๗. ไม่ขูดฉันทเจาะลงที่เดียว
๘. ฉันทกับข้าวแต่พอสมควร
๙. ไม่ขยี้มข้าวสุกแต่ยกออกไป
๑๐. ไม่กลบแกงหรือกับข้าวด้วยข้าวสุกเพราะอยากได้มาก

๑๑. ไม่อาหาร จะไม่ขอแกงหรือข้าวสุก เพื่อประโยชน์
แก่ตนมาฉนั้น
๑๒. ไม่แลดูบาตรของผู้อื่นด้วยกิกจะเพ่งโทษ
๑๓. ไม่ทำคำข้าวให้ใหญ่หนัก
๑๔. ทำคำข้าวให้กลมกล่อม
๑๕. เมื่อคำข้าวยังไม่ถึงปาก ไม่อ้าปากไว้ทำ
๑๖. เมื่อกำลังฉนั้น ไม่เอามือสอเข้าปาก
๑๗. ไม่พุกเมื่อคำข้าวยังอยู่ในปาก
๑๘. ไม่ฉนโยนคำข้าวเข้าปาก
๑๙. ไม่ฉนกัดคำข้าว
๒๐. ไม่ฉนทำกระพุงแถมให้ทุย
๒๑. ไม่ฉนพลางสะบักมือพลาง
๒๒. ไม่ฉนทำเมล็ดข้าวให้หกเหวี่ยง
๒๓. ไม่ฉนแถบดิน
๒๔. ไม่ฉนกังจับ ๆ
๒๕. ไม่ฉนกังชุก ๆ
๒๖. ไม่ฉนเลียมือ
๒๗. ไม่ฉนขอบาตร
๒๘. ไม่ฉนเลียริมฝีปาก
๒๙. ไม่เอามือเปื้อนจับภาชนะน้ำ
๓๐. ไม่เทน้ำล้างบาตรที่มีเมล็ดข้าวในบ้าน

หมวดที่ ๓ ธรรมเนียมปฏิบัติ มี ๑๖*

๑. ไม่แสดงธรรมแก่คนไม่ใช่กันร่วม

๒. " " ถือพลอง

๓. " " ถือคัสตรา

๔. " " ถืออาวุธ

๕. " " สวมเชี่ยงเท้า

๖. " " สวมรองเท้า

๗. " " อยู่ในยาน

๘. " " อยู่บนที่นอน

๙. " " นั่งร่ำเช้า

๑๐. " " พันศีรษะ

๑๑. " " กลมศีรษะ

๑๒. นั่งบนพื้น ไม่แสดงธรรมแก่คนไม่ใช่ซึ่งนั่งบน
อาสนะ๑๓. นั่งบนอาสนะต่ำ ไม่แสดงธรรมแก่คนไม่ใช่
ซึ่งนั่งบนอาสนะสูง

๑๔. เมื่อยืนอยู่ ไม่แสดงธรรมแก่คนไม่ใช่ ซึ่งนั่งอยู่

๑๕. เมื่อเดินไปข้างหลัง ไม่แสดงธรรมแก่คนไม่ใช่
ซึ่งเดินไปข้างหน้า๑๖. เมื่อเดินไปนอกทาง ไม่แสดงธรรมแก่คนไม่ใช่
ซึ่งอยู่ในทาง.

หมวดที่ ๔ ปกิณณะ มี ๓

๑. ไม่อาพาธ ไม่ยื่นถ่ายอุจจาระบัสสาวะ
๒. ไม่อาพาธ ไม่ถ่ายอุจจาระบัสสาวะบ้านเขพระลงบน
ของเขียว
๓. ไม่อาพาธ ไม่ถ่ายอุจจาระบัสสาวะบ้านเขพระลงในน้ำ

บทที่ ๘

จำนวนสิกขาบทในภิกขุปาฏิโมกข์

สิกขาบทที่มาในภิกขุปาฏิโมกข์ คือปาฏิโมกข์ฝ่ายภิกษุสงฆ์
มี ๒๒๗ สิกขาบท คือ

๑. ปาราชิก ๔
๒. สังฆาทิเสส ๑๓
๓. อนิยต ๒
๔. นิสสัคคียปาจิตติย ๓๐
๕. ปาจิตติย ๙๒
๖. ปาฏิเทสนียะ ๔
๗. เสขียะ ๗๕
๘. อธิกรณสมณะ ๗

จำนวน ๒๒๗ นี้ มาในคัมภีร์มหาวิภังค์แห่งวินัยปิฎก แต่ที่
มาในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทิกนิบาต แห่งสุตตันตปิฎก^๒ มีเพียง ๑๕๐
ข้อ คือ ไม่มี อนิยต ๒ และเสขียะ ๗๕

๑. วิ. มหาวิภังค. ๒/๘๗๖-๘๗๘/๕๖๘-๕๗๐.

๒. อัง. ทิก. ๒๐/๕๒๘/๓๐๑.

บทที่ ๙

ข้ออาบัติทั้ง ๗

อาบัติว่าโดยชื่อมีทั้งหมด ๗ คือ

๑. ปาราชิก
๒. สังฆาทิเสส
๓. กุศลจจัย
๔. ปาจิตตีย์
๕. ปาฏิเทสนียะ
๖. ทุกกฏ
๗. ทุพภาสิต.

